

Liiviläisten laskulorujen kieli

Mirjami Sipilä

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Kieli- ja käännöstieteiden laitos

Humanistinen tiedekunta

Turun yliopisto

Toukokuu 2026

Turun yliopiston laatu järjestelmän mukaisesti tämän julkaisun alkuperäisyys on tarkastettu

Turnitin OriginalityCheck -järjestelmällä

Pro gradu -tutkielma

Kieliasiantuntijuuden tutkinto-ohjelma, suomalais-ugrilainen kielentutkimus

Mirjami Sipilä

Liiviläisten laskulorujen kieli

Sivumäärä: 54

Pro gradu -tutkielma tarkastelee liivinkielisiä laskuloruja kielikontaktin, variaation ja perinteen näkökulmista. Tutkimuksen kohteena ovat Oskar Looritsin teoksessa *Volkslieder der Liven* (1936) julkaistut 26 laskulorutyyppeä, joita analysoidaan sekä rakenteellisesti että semanttisesti. Tutkimus selvittää, millaisia kielellisiä piirteitä liiviläisissä laskuloruissa esiintyy ja miten ne heijastavat Liivinrannan monikielistä ja -kulttuurista ympäristöä.

Aineistoa tarkastellaan laadullisesti, ja analyysi tukeutuu sekä kielitieteen että folkloristiikan käsitteistöön. Keskeisiä teoreettisia näkökulmia tarjoavat erityisesti aiempi lainautumisen tutkimus sekä laulu-, leikki- ja rallatussanojen typologia. Tutkimuksessa hyödynnetään myös aiempaa lastenperinteen tutkimusta.

Tulokset osoittavat, että liiviläisten laskulorujen tausta on vahvasti monikielinen: niissä esiintyy runsaasti latvian, saksan ja viron vaikutteita sekä sekakielisiä rakenteita. Loppusointu ja rytmisen toisto ovat lorujen keskeisiä muotopiirteitä, ja lukusanat toimivat sekä laskemisen välineinä että artikkelinomaisina aloitussanoina. Osa loruista on käännöksiä, osa kuulonvaraisesti omaksuttuja, ja osa sisältää liivinkielistä tarinallista ainesta. Laskulorut näyttävät näin sekä erilaisten kielikontaktien peilinä että leikilliselle kontekstille ominaisina kielellisinä käytänteinä.

Avainsanat: liivin kieli, kansanperinne, kielikontaktit, lastenrunot

Sisällysluettelo

1	Johdanto	5
1.1	Tutkielman aihe ja tavoitteet	5
1.2	Tutkimuskäsitteistöä	6
1.3	Aineisto ja menetelmät	9
1.3.1	<i>Volkslieder der Liven</i>	9
1.3.2	Muut aineistot	11
1.3.3	Menetelmät	12
2	Taustaa	14
2.1	Liivin kielestä	14
2.2	Historialliset kontaktit	16
2.3	Liiviläisten suullisesta perinteestä	17
2.4	Laskurujen tutkimushistoriaa	21
3	Liiviläisten laskurujen analyysi	24
3.1	Liiviläisten laskurujen tyypit	24
3.1.1	<i>Su'd lu'ggimi</i>	24
3.1.2	<i>Ike kake lide lāde</i>	25
3.1.3	<i>Tiega tuoga</i>	26
3.1.4	<i>Kittali kättali</i>	27
3.1.5	<i>Añdulada mañdulada</i>	27
3.1.6	<i>Añma-vañna tata-nīja</i>	27
3.1.7	<i>Tiri viñdiri vāñdiri</i>	28
3.1.8	<i>Min iza astab kōuvrōz kōuvō</i>	29
3.1.9	<i>Viena naga uotra naga</i>	29
3.1.10	<i>Vien bil dui bil ja Viena bille uotra bille</i>	30
3.1.11	<i>Iti viti trilli trō</i>	31
3.1.12	<i>Engla vengla</i>	31
3.1.13	<i>Anku dranku drīvel drū</i>	32
3.1.14	<i>Entōl tentōl</i>	33
3.1.15	<i>Ein tsvei drei, butter in dem brei</i>	35
3.1.16	<i>Ih un dū, millārs kū</i>	36
3.1.17	<i>Spang jungen klop jungen</i>	37
3.1.18	<i>Eine beine dunke funke</i>	37
3.1.19	<i>Eine kleine dikmadām</i>	38

3.1.20	<i>Eine kleine veise bōne</i>	39
3.1.21	<i>Kakš vālda pubbō</i>	41
3.1.22	<i>Ikš piški pu'nni mōš'kōz</i>	42
3.1.23	<i>Ikši linki lekši kōnka</i>	42
3.2	Liiviläisten laskulorujen piirteitä	43
3.2.1	Loppusointu	43
3.2.2	Lukusanat	43
3.2.3	Alkusyntyiset sanat	44
3.2.4	Liivinkieliset tarinamuotoiset lorut	44
3.2.5	Laskulorun lopetus	45
3.3	Liiviläisten laskulorujen lainaperäinen aines	45
3.3.1	Latvia	46
3.3.2	Viro	46
3.3.3	Saksa	46
3.3.4	Sekakielisuus	47
4	Pohdintaa	48
5	Lopuksi	50
	Lähteet	51

1 Johdanto

1.1 Tutkielman aihe ja tavoitteet

Maisterintutkielmani aiheena ovat liiviläiset laskulorut. Tarkastelen aineistona olevien laskulorujen taustoja, äänteellisiä piirteitä, variaatiota sekä semanttisia ja pragmaattisia merkityksiä. Tavoitteeni on siten luoda aiheesta kattava esitys, joka vastaa kahteen keskeiseen tutkimuskysymykseen:

1. Millaiset kielelliset piirteet ovat liiviläisille laskuloruille ominaisia?
2. Kuinka tämä perinteenlaji heijastaa alueensa kieli- ja kulttuurikontakteja?

Kielitieteellisestä näkökulmasta tutkimukseni liittyy vahvimmin lainasanatutkimuksen ja kielikontaktitutkimuksen eli kontaktilingvistiikan aloihin. Käsittelyssä nousee esiin myös semantiikka ja pragmatiikka, sillä kyseessä on vahvasti tiettyihin kielenulkoisiin käyttöyhteyksiin kytkeytyvä, tilanteinen kielenkäytön tapa. Koska hyödynnän tutkimuksessani kansanperinneaineistoja, sivuaa tutkimukseni kielitieteen lisäksi voimakkaasti myös folkloristiikan alaa. Kiinnitän huomiota myös tutkimusaiheeseeni liittyviin sociolingvistisiin tekijöihin.

Liiviläisten laskulorujen lisäksi tarkastelen paikoin myös muita kieliä puhuvien ryhmien keskuudesta tallennettuja laskuloruja. Niiden kautta on mahdollista saada mielenkiintoinen näkökulma perinteenlajille ominaiseen kieleen. Toisin sanoen se, millaisia kielellisiä piirteitä aineistoja tarkastellessa nousee esiin, voi mahdollisesti kuvastaa juuri laskulorujen kielelle ominaisia piirteitä. Toki samalla maantieteellisellä alueella keskenään hyvin samantyyppiset lorut edustavat myös keskinäisen vuorovaikutuksen kautta samankaltaistunutta perinnettä.

Kaikki analysoitu tutkimusaineisto on peräisin avoimista ja tutkimuskäyttöön tarkoitetuista lähteistä, ja aineiston käsittelyssä noudatetaan huolellisesti hyvän tieteellisen käytännön periaatteita. Liivin kielen ja liiviläisen suullisen perinteen erityispiirteenä on niiden uhanalaisuus: puhujayhteisö on hajonnut, ja suuri osa aineistosta on tallennettu tilanteessa, jossa perinteen jatkuvuus oli jo vaarantunut. Siksi tutkimuksella on myös kulttuurinen ulottuvuus. Monille nykyisille liiviläisille kielen ja kansanperinteen elvyttäminen on tärkeää, ja tämän työn tavoitteena on osaltaan tukea tuota pyrkimystä.

Johdannon seuraavissa alaluvuissa esittelen tutkimuksessani oleellista käsitteistöä sekä käyttämäni tutkimusaineiston ja metodit. Toisessa luvussa taustoitan aihetta esittelemällä liivin

kielen keskeisiä piirteitä, minkä jälkeen syvennyn sen tärkeimpiin historiallisiin kontakteihin. Valotan myös liiviläisen suullisen perinteen tilannetta aikana, jolloin tutkimusaineisto tallennettiin, sekä laskuloruja koskevan tutkimuksen historiaa. Kolmannessa luvussa analysoin ensin aineistoni laskulorut ja sitten kuvaan niiden keskeiset kielelliset piirteet sekä eri kielten edustuksen havaintojeni pohjalta. Neljännessä luvussa syvennyn tutkimukseni tuloksiin ja pohdin niiden taustalla mahdollisesti vaikuttavia tekijöitä. Viidennessä luvussa arvioin tutkimustani kokonaisuutena ja pohdin jatkotutkimusten mahdollisuuksia.

1.2 Tutkimuskäsitteistöä

Koska tutkimusaineistoni on kansanperinneaineistoa, hyödynnän tutkimuksessani sekä kielitieteen että folkloristiikan alojen käsitteistöä.

Laskuloru on yksinkertainen keino erottaa ryhmästä henkilö, ja sitä käytetään usein leikkien yhteydessä esimerkiksi hipan valitsemiseen. Tyypillisessä tilanteessa yksi henkilö osoittaa piirissä tai rivissä seisovia osallistujia ja lausuu samalla lorua. Lorun tahdissa tämä osoittaa aina uutta henkilöä, ja lorun lopussa osoitettava henkilö valikoituu. Valikoituminen voi myös toimia poissulkevasti eli niin, että loru toistetaan useita kertoja, niin että viimeinen jäljellejäänyt henkilö valikoituu. (Bolton 1888: 1–2; Virtanen 1978: 25, 38–39; Vissel 1999.)

Laskulorun lopputulosta pidetään yleensä satunnaisena, vaikka teoriassa se määräytyy täysin sen perusteella, kenestä osoittava henkilö päättää aloittaa. Tämä voi synnyttää toisinaan erimielisyyksiä, koska vanhemman ja laskutaitoisemman lorunlukijan on mahdollista huijata nuorempia lapsia esimerkiksi lorua omavaltaisesti lyhentämällä tai tietystä henkilöstä aloittamalla. (Virtanen 1978: 39.) Liiviläisaineistossa on yksi aihetta koskeva informantin kommentti, joka kertoo liiviläislasten tavasta aloittaa lorun lausuminen säännönmukaisesti omasta itsestä laskelmoinnin välttämiseksi (Loorits 1936: 55).

Vaikka laskulorut ovat funktioltaan varsin selkeitä, vaihtelevat niistä käytetyt termit kirjallisuudessa jonkin verran, ja niille onkin syntynyt suomen kieleen useita eri nimityksiä. Esimerkiksi Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR) -kokoelmassa käytetään nimitystä **leikinalkajaisloru**, mikä liittyy lorun käyttöyhteyteen leikin alussa tietyn henkilön erottamiseksi ryhmästä. Leea Virtanen (1978: 39) käyttää myös termiä **jakosanat**, jonka viittaa vahvemmin leikkijöiden jakamisen funktioon. Monet lorut ovat saattaneet olla sekä laskuloruja että lastenloruja yleensä: tätä ei voi aina tietää, mikäli sitä ei ole erikseen kirjattu ylös. Siksi

laskuloruina käytettyjä loruja on mahdollista löytää kokoelmista muutenkin *loru*, *lastenloru*, *lastenperinne* ja *leikkiperinne* -otsikoiden alta.

Anu Vissel (1999) kuvailee laskulorun käyttöä sekä leikin johdantona, ts. siirtymänä todellisuuden ja leikin maailman välillä, että myös jatkumona kansanomaisille **arpomisen** rituaaleille. Arvalla on perinteisesti tehty erityisesti päätöksiä, jotka ovat jollakin tapaa vaikeita, kohtalokkaita tai vaikeasti ennakoitavia. Sitä on käytetty myös virallisissa yhteyksissä, esimerkiksi sotaväenotoissa. Niiden vaikutuksesta esimerkiksi viron kieleen ovat tsaarinajalta jääneet asevelvollista merkitsevät sanat *liisualune* 'arvan alainen' ja *liisupoiss* 'arpapoika'. (Vissel 1999).

Samana käytännön piiriin kytkeytyy vahvasti käsite nimeltä **divinaatio** (lat. *divinus*, 'jumalallinen'), jonka muun muassa Henry Carrington Bolton (1888: 26) yhdisti laskuloruihin jo varhain. Divinaatio merkitsee tiedon hankkimista salassa olevista asioista, tulevaisuudesta, nykyhetkestä tai menneisyydestä. Vaikka nimitys viittaa jumalallisiin voimiin, ei niiden osuus ole kansanuskossa välttämätön tai edes kovin leimallinen. Kuitenkin siihen liittyy yleensä jonkinlainen tihentynyt "ihmeen ja mystiikan tunnelma". (Virtanen 1991: 242.) Se voi tapahtua passiivisesti vaikkapa enteiden pohjalta, mutta voidaan myös järjestää aktiivisesti ennustustilanne esimerkiksi pelikorttien tai tinanvalamisen keinoin. (Virtanen 1991: 242–243.)

Laskulorujen kieltä tarkastellessa hyödyllinen käsite on Anni Jääskeläisen (2016) käyttämä nimitys **laulu-, leikki- ja rallatussana** eli **LLR-sana**, joka viittaa monenlaisiin suulliselle kansanperinteelle ominaisiin, näennäisen merkityksettömiin kielenaineksiin. Jääskeläinen on jakanut tämäntyyppiset sanat kolmeen ryhmään alkuperänsä mukaan: vieraskielisistä sanoista lainatut tai merkitykseltään unohdetut (1), muista oman kielen sanoista muodostetut (2) ja ns. alkusyntyiset (3) (Jääskeläinen 2016: 100, 103–104).

Kuten Sipilän (2023) kandidaatintutkielmassa, myös tässä tutkielmassa erityisen kiinnostuksen kohteena ovat ensimmäisen ryhmän edustajat. Tällaiset sanat syntyvät vieraan kielen sanoja kuulonvaraisesti omaksuttaessa. Kun lainattu aines mukautuu lainansaajakielen äännerakenteeseen, saattavat sanat muuttua niin paljon, että niiden alkuperäisen merkityksen tunnistaminen vaikeutuu ja merkitys voi kadota. (Jääskeläinen 2016: 101–102.) Myös Osmo Ikolan (2002: 88) mukaan kaikkia lauluissa tai loruissa esiintyviä tuntemattomia sanoja ei voi pitää sanoin mielivaltaisina äännejonoina, sillä niiden taustalla saattaa olla vieraan kielen aineksia. Artikkelissaan (2002) hän havainnollistaa tätä laskulorulla *Entten tentten teelikamentten*, jota Suomessa pidetään yleisesti merkitykseltään tyhjänä. Sen taustalla on

kuitenkin saksalainen lastenloru *Enten tenten zwei regimenten*, joka puolestaan koostuu leksikaalista merkitystä kantavista saksankielisistä lauseista. Kun saksaa taitamattomat lapset ovat jäljitelleet kuulemaansa lorua, äänteissä on tapahtunut muutoksia. Esimerkiksi pienille lapsille usein haastava *r*-äänne on korvautunut *l*:llä (*Zwei Regimenten* > **teilekimentten* > *teelikamentten*) ja vierasperäinen *f*-äänne *v*:llä (*fangen Fisch* > **vangen viss* > *vaapula vissun*). (Ikola 2002: 85–90.)

Joskus toisen kielen LLR-sanoja omaksutaan siten, että niille annetaan uusi merkitys, jota ei lähtökielen toisinhoissa ollut. Jenny Paulaharju tallensi Ylimuoniossa vuonna 1921 Hilma Hetta -nimiseltä 18-vuotiaalta palvelustyöltä seuraavan laskuloron:

*Aanin taanin
tappaa seijaa,
Verkon lähpi,
kinni kakka,
porkkas norri.*

(SKVR XII2 8299. Ylimuonio 1921.)

Suomenkieliselle kuulijalle voi tiettyjen sanojen ja fraasien, kuten *tappaa*, *verkon lä(h)pi* tai *kakka*, pohjalta syntyä mielikuvia erilaisista fyysisistä esineistä tai toiminnoista. Runomuistiinpanoon on lisätty maininta siitä, että informantti on oppinut lorun Norjan Koutokeinossa. Sieltä on tallennettu vuonna 1973 pohjoissaamelaiselta Johan Eivindiltä seuraavanlainen laskuloru:

*Anan danan dappa seia,
færga lætta ginna garka,
barka snårri.*

(Grønstad 2022.)

Osa pohjoissaamelaisen variantin sanoista kantaa merkitystä ja osa ei (Grønstad 2022). Koutokeinosta ja Ylimuoniosta tallennettuja variantteja rinnakkain tarkastellessa on helppo nähdä lorun lainautuneen ensisijaisesti kuulonvaraisesti toistamalla.

Toisen ryhmän LLR-sanoja on mahdollista muodostaa oman kielen sanoista typistämällä, riimittelemällä ja äänteellisesti varioimalla. Typistämisessä uusi sana muokataan sisältösanoista

niin, että tuloksena voi olla alkusointu, kuten esimerkissäkeessä *ii ii illalla*. Näin syntyneitä sanoja voidaan äänteellisesti varioimalla kehittää eteenpäin, ja tällä tavalla on syntynyt ainesta vaikkapa säkeisiin *omena oo, om pom poo*. Riimittelyssä sisältösanan tai toisen LLR:n sanan alkuäänne muutetaan, mutta muuten sanahahmo säilyy: näin esimerkiksi suomalaisen perinteeseen on syntynyt sellaisia sanapareja kuin *Ulla pulla* ja *Martti partti*. Riimittelyllä saatetaan toisinaan kehittää jokin kokonaan uusi sana, jota kielessä ei muutoin tavata. (Jääskeläinen 2016: 102–103.)

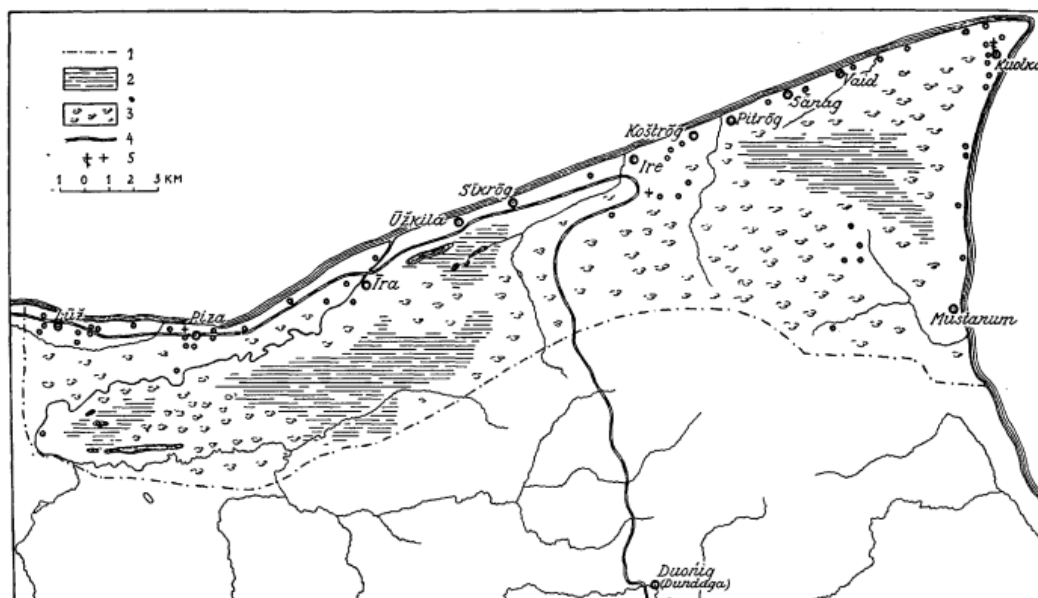
Kolmannen ryhmän sanat ovat puolestaan kehollisesti motivoituneita interjektioita ja imitatiiveja, kuten eläinten ääntelyn jäljittelyä. Niihin kuuluvat myös erilaiset lauluille ominaiset lallatukset ja rallatukset, joissa esiintyvät erityisesti likvidat *l* ja *r* ja väljä perusvokaali *a*. (Jääskeläinen 2016: 103–104.)

Kaikki näiden ryhmien sanat ovat edustettuina aineistoni laskelmissa.

1.3 Aineisto ja metodit

1.3.1 *Volkslieder der Liven*

Tutkimukseni liiviläinen aineisto on peräisin teoksesta *Volkslieder der Liven* (Oskar Loorits 1936), joka on kokoelma liiviläisiä kansanlauluja ja muuta folklorea eri tilanteissa. Teoksen on koonnut Oskar Loorits (1900–1961), virolainen folkloristi ja uskontotieteilijä. Loorits matkasi Liivinrantaan ensimmäisen kerran professori Lauri Kettusen assistenttina kesällä 1920 ollessaan vasta ensimmäisen vuoden opiskelija. Kaikkiaan hän teki alueelle kymmenen matkaa vuosina 1920–1934. Tallennustyöhön hänelle myönsivät stipendejä Tarton yliopisto, Emakeele Selts (Äidinkielen Seura), Eesti Kirjanduse Selts (Viron Kirjallisuuden Seura) ja Õpetatud Eesti Selts (Viron Oppineiden Seura). Näiltä matkoilta Loorits merkitsi muistiin lukuisia kielitieteellisiä, folkloristisia, etnografisia ja kulttuurihistoriallisia aineistoja. Vuosien työn jälkeen hän toimitti avustajiensa kanssa kokoelman *Volkslieder der Liven* (1936), juuri ennen kuin toisen maailmansodan aikaiset laajamittaiset väestönsiirrot ja pakolaisuus johtivat liivin puhujayhteisön hajoamiseen. Hänen ansioikseen luetaan laajan keruu- ja tutkimustyön lisäksi myös liiviläisen kulttuurielämän tukeminen ja liiviläisten kansallisen ylpeyden kohottaminen heimoaatteen hengessä. (Blumberga 2014: 229–231; Loorits 1936: 3–4.)

Karte des livischen Strandes.

1. Die Grenze der livischen Ortsgemeinde, die durch die Volksabstimmung 1923 zwar gefordert, aber bisher noch nicht eingerichtet worden ist. — 2. Sümpfe. — 3. Wälder. — 4. Die während des Weltkrieges gebaute Feldbahn. — 5. Kirchen.

Kartta 1.

Kylät, joista aineisto on tallennettu, on kuvattu kartassa 1 (Loorits 1936: 7). Kokoelma sisältää useimmat tunnetut liiviläiset laulutyyppit, jotka on numeroitu ja aakkostettu. Laulujen lisäksi se sisältää lastenloruja, proosakertomuksia ja kuvauksia esimerkiksi leikeistä ja häiden kulusta. Looritsin tallentaman aineiston lisäksi se sisältää myös muiden tallentajien tekstejä ja laulusävelmien nuotinnoksia.

Aineistot ovat pääasiallisesti liivinkielisiä, mutta mukana on myös informanttien esittämiä latviankielisiä säkeistöjä. Kaikista merkitystä kantavista lauluista ja loruista on tehty saksankielinen käännös alkuperäistekstin oheen. Saksaksi on kirjoitettu kattava johdanto sekä kontekstuaalisia tietoja. Näitä ovat esimerkiksi kuvaukset esitystilanteesta tai informanttien antamat tiedot, kuten vaikkapa sen, mistä tai keneltä tämä on kulloisenkin laulun tai lorun oppinut.

Laskurout on julkaistu kirjan osiossa *I. Kinderlieder* ('Lastenlauluja') alaotsikolla *D. Abzählreime und Zahlenverse* ('Laskurouja ja numeroleikkejä'), jossa niitä esitellään 26 eri tyyppiä. Kaikki kokoelman laskurout ovat Looritsin itsensä tallentamia.

Kokoelmaa arvioi Virittäjässä heti sen julkaisua seuranneena vuonna Lauri Laiho. Esiteltyään *Volkslieder der Livenin* pääpiirteissään hän ylistää teosta seuraavasti: ”Liivin

kansanlaulukokoelma ei kiinnosta suomalaisia kansanrunouden tutkijoita ja harrastajia vain siksi, että se on kovaosaisen sukukansamme joutsenenlaulu, vaan monesta muustakin syystä: huolellisesti toimitettuna teoksena se tarjoaa runsaasti luotettavaa vertailuainesta sekä vaikeasti tutkittavaa ja saatavaa lättiläistä folkloremateriaalia.” Teoksen erityisesti ansioksi hän mainitsee sen, että se tarjoaa hyvät mahdollisuudet todistaa eräitä kansanrunoja ainakin suomalais-virolais-liiviläisiksi sekä tutkia kansanperinteen eri lajien siirtymistä kieliyhteisöltä toiselle. (Laiho 1937: 111.)

Myös Martti Haavio on antanut saman vuoden *Finnisch-Ugrische Forschungen*issa kokoelmasta myönteisen arvion. Hän kiittelee erityisesti teoksen kattavuutta, tallennustyön historiallista arvokkuutta sekä tekijänsä huolellista kädenjälkeä (Haavio 1937: 21, 24).

1.3.2 Muut aineistot

Volkslieder der Liven -kokoelman lisäksi olen hyödyntänyt tutkimuksessa myös muita aineistoja, joiden avulla liiviläisiä laskuloruja on ollut mahdollista tarkastella suhteessa laajempiin traditioihin ja paikantaa sille rinnakkaisia tai vastaavia lorutyyppejä eri kielialueilta. Käytännössä nämä aineistot ovat peräisin kokoelmakirjallisuudesta ja digitaalisista arkistoista.

Suomen Kansan Vanhat Runot (SKVR) on Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran vuosina 1908–1948 sekä 1997 julkaisema laaja kansanrunouden editiokokonaisuus, joka sisältää noin 100 000 runotekstiä karjalaisesta, inkeriläisestä ja suomalaisesta perinteestä. SKVR:n verkkopalvelu perustuu tähän 34-niteiseen teossarjaan, ja siihen sisältyy myös julkaisemattomien runojen (JR) aineisto. Kokoelma sisältää kalevalamittaisen runouden lisäksi lyriikkaa, proosaa ja loitsuja, ja se on vapaasti käytettävissä verkossa. (SKVR.)

Viron kansanperinnearkisto (ERA) on vuonna 1927 perustettu Viron kansallinen folkloreakisto, joka toimii nykyisin Viron Kirjallisuuseumuseon osastona. Arkisto hallinnoi noin 1,5 miljoonan sivun käsikirjoituskokoelmaa, yli 66 000 valokuvaa sekä yli 188 000 äänitettä ja tuhansia videoaineistoja. Kokoelmat koostuvat sekä virolaisen perinteen että Virossa eläneiden vähemmistöjen ja suomalais-ugrialaisten kansojen aineistoista. (Eesti Kirjandusmuuseum, Eesti Rahvaluule Arhiiv.)

Suomalaisen ja virolaisen perinteen kartoittamiseksi olen hyödyntänyt digitaalista *Runoregikäyttöliittymää*, jonka avulla voi selata ja vertailla laajoja itämerensuomalaisen runouden kokoelmia. Se on kehitetty erityisesti runolaulujen ja kalevalamittaisen runouden tekstien samankaltaisuuksien tutkimiseen osana Helsingin yliopiston, Suomalaisen Kirjallisuuden

Seuran ja Viron Kirjallisuusmuseon yhteistä tutkimushanketta. Runoregi sisältää pääsyy laajaan itämerensuomalaiseen runokorpukseen, joka koostuu suomalaisista, virolaisista, karjalaisista, inkeroisista, vatjalaisista ja setonkielisistä runoista. Käyttöliittymä on avoimesti saatavissa ja sitä käytetään aktiivisesti esimerkiksi folkloristiikan tutkimuksessa. (Janicki, Kallio, Sarv & Mäkelä 2024.)

Latvialaisen kansanperinteen keskusarkisto (LFK) perustettiin vuonna 1924 ja on Baltian vanhin folkloreakkisto. Se sisältää yli kolme miljoonaa folkloristista yksikköä, kuten käsikirjoituksia, valokuvia, ääni- ja videomateriaalia sekä muun muassa merkittävän kansanrunoudenkerääjän Krišjānis Baronsin kokoaman dainakokoelman, jossa on yli 200 000 kansanlaululippua. LFK:n digitaalinen arkisto *Garamantas.lv* tarjoaa avoimen pääsyn arkiston käsikirjoituksiin, valokuviin, ääni- ja videomateriaaleihin. (LFK, Archives of Latvian Folklore.)

Tutkimuksessa tärkeä lähde on myös Karl Simrockin teos *Das deutsche Kinderbuch: altherkömmlische Reime, Lieder, Erzählungen, Uebungen, Räthsel und Scherze für Kinder*, joka on julkaistu Frankfurtissa vuonna 1856 Christian Winterin kustantamana. Teos sisältää perinteisiä lastenloruja, lauluja, kertomuksia, arvoituksia ja leikkejä, jotka on koottu 1800-luvun puolivälin saksalaisesta suullisesta ja kirjallisesta perinteestä. Simrockin kokoelma on merkittävä erityisesti siksi, että monet liiviläisaineistossa esiintyvät saksankieliset laskulorut löytyvät siitä lähes identtisessä muodossa. Teos tarjoaa näin vertailupohjan liiviläisten lorujen saksalaisille esikuville ja auttaa osoittamaan, millaisia laskulorutyyppejä Keski-Euroopassa oli levinnyt jo 1800-luvulla.

1.3.3 Metodit

Tutkimusaineisto on muodostunut paljolti käytettävissä olevan materiaalin ohjaamana. Valitsin lähempään tarkasteluun kaikki laskulorut, jotka olivat saatavilla *Volkslieder der Liven* -kokoelman niille pyhitetyssä luvussa. Liiviläisiä loruja on yhteensä 26.

Lähestymistapaani voi luonnehtia filologiseksi, sillä se perustuu suurin piirtein sata vuotta vanhaan kirjalliseen materiaaliin. Filologisen tutkimuksen määritelmä ”kulttuurin tutkimisena kielen avulla” sopii niin ikään tutkimukseni luonteeseen, sillä siihen sisältyy eritasoisten kieleen liittyvien kysymysten lisäksi myös kokonaisen kulttuurisen ilmiön tarkastelua (Seppänen & Skaffari 2020: 779).

Folkloreen perustuvat tekstit muodostavat kielentutkimuksen kannalta haastavan ja monikerroksisen aineistotyypin. Artikkelissaan *Folklore text as an object of linguistic research* Melahet Babajeva (2023: 150–152) toteaa, ettei folkloreaineistoja voi ymmärtää pelkkien lineaaristen kielellisten yksiköiden kautta. Kyseessä on moniulotteinen kokonaisuus, jossa erilaiset kielelliset, kulttuuriset ja sosiaaliset elementit ovat tiiviissä keskinäisessä vuorovaikutuksessa. Siksi analyysi edellyttää paitsi kielellisten rakenteiden, myös esimerkiksi esityskontekstin huomioimista. Aineistossa esiintyvän varioinnin esittelemisen lisäksi tarkastelen tutkielmassani jonkin verran laskurujen taustoja, niissä toistuvia kielellisiä piirteitä ja mahdollisia muita tietoja, kuten informanttien kommentteja.

Menetelmällisesti tutkimuksessani on kyse laadullisesta aineistopohjaisesta tutkimuksesta. (ks. Luodonpää-Manni & Ojutkangas 2020). Koska laskurut ovat kulttuurisessa mielessä monikerroksinen ilmiö, niitä on hyvä tarkastella kokonaisvaltaisesti, minkä lisäksi aineiston pieni koko mahdollistaa sen yksityiskohtaisen käsittelyn. En kuitenkaan analysoi jokaista laskuruissa esiintyvää sanaa samalla tavalla, vaan käydessäni aineistoa manuaalisesti läpi kiinnitän huomioni ensisijaisesti siihen, mikä on tutkimuskysymysten kannalta kiinnostavaa.

2 Taustaa

2.1 Liivin kielestä

Liivi (liiviksi *līvõ kēļ*) on itämerensuomalainen kieli, jonka perinteinen puhuma-alue sijaitsee nykyisen Latvian valtion alueella. Sen eriytyminen kantasuomesta tapahtui verrattain varhain eteläviron ohella. Itämerensuomen rannikkomurteesta polveutuneesta Riianlahden murteesta kehittyi nykyinen liivin kieli. (Kallio 2007: 243–244.) Esiastetta kutsutaan myös lounaisitämerensuomeksi, josta ovat O’Rourken (2025) mukaan polveutuneet liivin lisäksi myös pohjoisviron saari- ja länsimurteet.

Liivin kieli jakaantui Kuurinmaan ja Salatsin liiviin todennäköisesti 1200-luvulla eli niihin aikoihin, kun saksalaiset kolonisoivat Baltian alueita (Winkler 2011: 231). Salatsin liivin kielimuodon katsotaan kuolleen 1800-luvulla, ja Kuurinmaan liivin puhujayhteisö säilyi elinvoimaisena toisen maailmansodan alkuun asti. Nykyään liivin kieltä opetetaan, elvytetään ja käytetään erityisesti kulttuurisissa yhteyksissä. Latvian valtio tunnusti liiviläiset alkuperäiskansaksi vuonna 1991. (Laakso 2022: 380–381.)

Liivin fonologia poikkeaa huomattavasti muista itämerensuomalaisista kielistä. Reduktio on ollut suurta: painottomat tavut ovat kuluneet voimakkaasti, mikä on johtanut laajoihin morfofonologisiin vaihteluihin. Kolmitasoinen kvantiteetti esiintyy kuten virossakin, mutta liivissä se on viroa laajempaa ja liittyy myös diftongien ja triftoyngien pituuksiin. (Laakso 2022: 381–383.) Liivissä esiintyy katkoääne, joka on syntynyt muun muassa kadonneen *h*:n kohdalle esimerkiksi sanassa *lē’d* ’lehti’. Samanlaista katkoäännettä esiintyy myös eteläviroon kuuluvilla Leivun ja Lutsin kielisaarekkeilla sekä kreevininvatjassa. Kaikissa tapauksissa kyse on ilmeisesti latvian kielen vaikutuksesta. (Winkler 2023: 85–89.)

Kartta 2. Liivin puhuma-alueet keskiajalla (vaaleanpunainen) ja 1900-luvun alussa (punainen). (Rantanen ym. 2021; Rantanen ym. 2022)

Liivin sijajärjestelmä on muita itämerensuomalaisia kieliä suppeampi, ja esimerkiksi genetiivin päätte *-n* on kadonnut kokonaan. Illatiivi ja partitiivi voivat olla pelkän *-õ*-päätteen ja kvantiteettivaihtelun ilmentämiä. Liivin erityispiirteenä olevaa datiivisijaa käytetään muun muassa omistusrakenteissa (*mi'nnõn um...* 'minulla on...'). (Laakso 2022: 383–384.)

Verbitaivutuksen suhteen liivissä vallitsee 1. ja 3. persoonan synkretismi: molemmat persoonat päättyvät *-b*: *ma sū-b* 'minä syön', *ta sū-b* 'hän syö'. Tämä on poikkeuksellinen piirre itämerensuomalaisissa kielissä. Futuurin apuverbi *līdõ* on pitkälle kieliopillistunut. Kieltoverbi taipuu sekä persoonassa että ajassa, mikä on liiviä ja eteläviroa yhdistävä piirre.

Perussanajärjestys on SVO, mutta kuten muissa itämerensuomalaisissa kielissä, sanajärjestys on joustava. (Laakso 2022: 383–385.)

2.2 Historialliset kontaktit

Vanhimmat liivissä tavattavat lainakerrostumat ovat pitkälti samoja kuin muillakin itämerensuomalaisilla kielillä, koska kontaktit ovat tapahtuneet ennen kielten jakautumista (Winkler 2014: 216). Koska aineistoni on tallennettu 1900-luvulla, keskityn tässä luvussa kontaktikieliin, jotka ovat vaikuttaneet liiviin erityisesti tuolloin ja edeltävinä vuosisatoina. Samalla esittelen näissä kontakteissa huomionarvoisia sosiolingvistisiä tekijöitä.

Latvian kielellä on ollut suurin vaikutus liiviin, mikä on nähtävissä useilla eri kielen tasoilla aina kieliopista sanastoon ja fonologiaan (Laakso 2022: 380; Grünthal 2015: 102–106). Latviasta lähtöisin olevat lainasanat sijoittuvat merkityksiltään hyvin laajasti erilaisille semanttisille kentille aina luonnonilmiöistä (esim. *ziben* ← latv. *zibens* 'salama') kasveihin (esim. *burkan* ← latv. *burkāns* 'porkkana') sekä sosiaaliseen elämään (esim. *draug* ← latv. *draugs* 'ystävä'): kaiken kaikkiaan sekä Salatsin että Kuurinmaan liivissä latvialaislainojen osuus kaikesta lainaperäisestä sanastosta on 60 prosentin tienoilla (Winkler 2014: 218–225).

Liiviläisten kaksikielisyyden suhteen on ollut yleistä useiden vuosisatojen ajan. Latvian kieli oli koulun, kirkon ja julkisen elämän kieli, jota enemmistö väestöstä puhui ja joka edusti liiviläisille korkeampaa sosiaalista asemaa. Latvian puhumiseen siirtyminen oli intensiivistä yksittäisten perheidenkin kohdalla. (Laakso 2022: 380; Grünthal 2015: 97, 106.) Kokoelmansa esipuheessa Loorits (1936: 5–6) kuvailee, että siinä missä 1800-luvun loppupuolelle oli yleistä, että liiviläislapset aloittivat koulunkäynnin ilman merkittävää latvian kielen taitoa, ensimmäisen maailmansodan jälkeen nuoremman sukupolven liiviläiset puhuivat latviaa jo pääsääntöisesti paremmin kuin liiviä. Syyksi hän nimeää vuosisadan alun taloudellisen nousukauden, joka lisäsi yhteyksiä liiviläisten ja latvialaisten välillä, seudulle muuttaneiden latvialaisten suuren määrän sekä ensimmäisen maailmansodan, jonka vuoksi liiviläiset joutuivat jättämään kotiseutunsa useiksi vuosiksi.

Kuurinmaan liiviläisten ja virolaisten, etenkin Saarenmaan virolaisten, välisistä tiiviistä ja pitkäaikaisista kosketuksista on kirjallisia mainintoja jo keskiajalta asti (Grünthal 2023: 26–27; Laakso 2022: 390). Looritsin (1936: 15) mukaan ”ei ole sellaista liiviläiskylää, jossa virolainen ei olisi asunut”. Koska kielet ovat keskenään lähisukulaisia, voi niiden vaikutusta toisiinsa olla haastavaa eritellä tarkasti. Kuitenkin liivistä on osoitettavissa sanastoa, joka poikkeaa

etymologisesti yhteisitämerensuomalaista alkuperää olevasta sanastosta., minkä lisäksi on merkkejä siitä, että tietyt lauseopilliset rakenteet ovat siirtyneet virosta liiviin. (Grünthal 2023: 29–38.) Joissain tapauksissa käytössä on ollut sekä liiviläinen että virosta lainattu sana, esimerkiksi virolaislähtöinen *ind* 'hintä' liiviläisen sanan *īnda* rinnalla. Viron vaikutus näkyy myös neologismeissa, kuten *jutlõ* 'julistaa' (← vir. *jutlema* 'jutella'). (Laakso 2022: 391.)

Saksalainen vaikutus Baltiassa on kestänyt vuosisatoja, minkä seurauksena myös liivissä on runsaasti saksalaisperäistä sanastoa. Sitä on omaksuttu saksan eri muodoista; keskialasaksasta, yläsaksasta ja etenkin baltiansaksasta (Laakso 2022: 390; Grünthal 2015; Winkler 2014). Saksalaisvaikutus rajoittuu liivissä lähinnä sanastoon, ja sitä on omaksuttu tavallisesti latvian kielen kautta. Liiviin, kuten latviaankin, on lainautuneiden saksalaisperäisten sanojen myötä siirtynyt sananalkuisia konsonanttiyhtymiä ja soinnillisia äänneitä. (Grünthal 2015: 107–118). Saksalaislainojen osalta korostuneita semanttisia kenttiä ovat muun muassa hallinto (esim. *k'eizer* ← saks. *Kaiser, Keiser* 'keisari') ja työvälineet (esim. *āmer* ← saks. *Ham(m)er* 'vasara') (Winkler 2014: 220–221). Varsinkin ensimmäisen ryhmän painotukset on helppo ymmärtää, olihan saksa valtaapitävän yläluokan, kuten paronien ja maanomistajien, kieli. Yhteiskunnallisen aseman erottavuuden vuoksi saksankielisten sekä liivin- ja latviankielisen kansanosien välillä oli sosiaalinen kuilu. (Grünthal 2015: 97, 107.)

Ruotsin kielen vaikutus liivin sanastoon on jäänyt varsin marginaaliseksi, vaikka sitä on puhuttu Itämeren piirissä vuosisatojen ajan ja vaikka liiviläisillä on ollut ilmeisesti jonkin verran kontakteja myös läheisten saarten ruotsinkielisen väestön kanssa. Esimerkki tällaisesta lainasta on liivin kielen *kuo* 'ig' 'laiva', joka on peräisin ruotsin kielen sanasta *kogg* 'koggi'. (Grünthal 2015: 118–125.)

Juutalaisia saapui Kuurinmaalle tietävästi 1500-luvulta alkaen, ja he puhuivat sekä saksaa että jiddišin kuurinmaalaista muotoa (Verschik 2022: 187). Monikielisyys oli tavallista, ja sotienvälisen Latvian väestötutkimusten mukaan erityisesti Kuurinmaalla miltei kaikki juutalaiset osasivat puhua latviaa. Kontakteja liiviläisten kanssa tiedetään olleen erityisesti kaupankäynnin saralla, mutta alueen juutalaisten mahdollisista liivin kielen taidoista ei ole kattavia tietoja. (Verschik 2022: 199.)

2.3 Liiviläisten suullisesta perinteestä

Käsittelen tässä luvussa liiviläisen suullista kansanperinnettä sellaisena kuin se Looritsin aikoihin eli maailmansotien välisenä aikana on kirjallisten lähteiden perusteella näyttäytynyt.

Koska suullinen perinne käsittää valtavan määrän eri perinteenlajeja aina sananparsista myyttisiin kertomuksiin (Virtanen 1991), keskityn luvussa kertomaan yleisellä tasolla lähinnä siitä laulu- ja loruperinteestä, joka muodostaa valtaosan *Volkslieder der Liven* -kokoelman sisällöstä.

Loorits toteaa kokoelmansa esipuheessa, ettei vanhakantaiseen itämerensuomalaiseen runoon ole liiviläisillä tuolloin säilynyt suoria yhteyksiä. Kuitenkin joitakin yhtäläisiä piirteitä, kuten taipumus allitteraatioon, esiintyy myös liiviläisessä suullisessa perinteessä. (Loorits 1936: 13.) Paimenlaulujen yhteydessä esitellään karjan suojaamisloitsu, joka edustaa tällaista tyyliä.

Kaits, Jummal, kaŗŗ,

kaits kare paint!

(Loorits 1936: 150 < Baltijas Juhrneeku Kalendars 1891: 116)

‘Kaitse, Jumala, karjaa,

kaitse karjan paimenta!’

Suurin osa 1900-luvun alussa liiviläisiltä tallennetuista lauluista ja loruista oli latvialaisperäisiä. Loorits (1936: 14) huomauttaa osan omaperäisistä piirteistä säilyneen liivinkielisessä suullisessa traditiossa. Erityisesti liiviläisten pääsiäislaulujen asema oli yhä luja. Näihin lauluihin liittyy pääsiäisaamun ”lintujen herättämisen” perinne. Sen takana on uskomus siitä, että linnunhahmoiset kuolleiden sielut täytyi keväisin herättää elävien maailmaan (Loorits 1936: 14, 222–223). Esimerkiksi on seuraava säkeistö:

Īŗitŗor-linkist, Īŗitŗor-linkist,

ni um ājga ūlzō nūzō,

ŗŗitŗō-ŗŗitŗō!

Liebist ljestad mādđō mjerrō,

vōjlist ljestad mūzō mjerrō,

ŗŗitŗō-ŗŗitŗō!

Juvad luomōd (~ niemōd) mādđō mōtsō,

sudud, okŗid mūzō mōtsō,

ŗŗitŗō-ŗŗitŗō!

(Loorits 1936: 217.)

’Tšitšor-linnut, tšitšor-linnut,

nyt on aika nousta ylös,

tšitšō-tšitšō!

Lihavat kampelat meidän mereemme,

laihat kampelat toiseen mereen,

tšitšō-tšitšō!

Hyvät eläimet (~ lehmät) meidän metsäämme,

sudet ja karhut toiseen metsään,

tšitšō-tšitšō!’

Virret esitettiin aina latviaksi, koska jumalanpalvelukset olivat latviankielisiä. Häissä laulettiin tallennustyön aikoihin lähes yksinomaan latvialaisia lauluja, vaikka vanhemmat informantit muistivat liiviläisiä häälauluja käytetyn aiemmin. Samoin useimmat rakkauslaulut sekä jotkin kalendaaripyhiin liittyvät laulut ovat latvialaisperäisiä. (Loorits 1936: 13–15.)

Loorits (1936: 14) korostaa naisten roolia liiviläisen laulukulttuurin vahvimpina ylläpitäjinä ja harmitteleekin sitä, että yhä useammat äidit puhuvat ja laulavat lapsilleen latviaksi. Kielenvaihdon seurauksena monet aiemmat aikuisten laulut ovat siirtyneet lasten ohjelmistoon. Latvialaistuneessa kylässä nimeltä Mustanum liiviläisiä lauluja muistivat tallennustyön tapahtuessa enää vanhat ihmiset ja hekin usein fragmentaarisesti (Loorits 1936: 15).

Liiviläisiltä tallennetut laulusäkeistöt vastaavat hyvin usein latvialaisessa lauluperinteessä keskeisiä dainoja eli nelisäkeisiä lyyrisiä lauluja. (Loorits 1936: 14) Dainoissa esiintyy paljon tietynlaisia stereotyyppisiä säkeitä eli formuloita, symbolisia ilmauksia sekä leimallisia kielellisiä piirteitä, kuten deminutiivimuotoja ja erilaisia arkaismeja. (Harvilahti 1985: 24–27.) Tämän tyyppisten laulujen siirtymistä liiviläiseen ohjelmistoon havainnollistaa hyvin seuraava laulusäkeistö, joka on tallennettu liiviläiseltä Rozal Dziadkovskilta Pitrõgin kylässä maaliskuussa 1936. Ensimmäinen säkeistö on liivin kielellä ja jälkimmäinen latvian kielellä.

Juokš, juokš, piški vārza:

sīnda vodlōb, mīnda vodlōb –

sīnda vodlōb kaggōrd-mol’d,

mīnda nuo’ piški brūt’.

Teci, teci, kumeliņu:

*tevis gaida, manis gaid(a) –
tevis gaida auza sile,
manis jauna līgaviņ.*
(Loorits 1936: 275.)

‘Juokse, juokse, nuori hevonen;
sinua odotetaan, minua odotetaan –
sinua odottaa kaura-aitta,
minua odottaa nuori morsian.’

Latviankielisen ja osin myös liivinkielisen säkeistön mitta on nelipolvinen trokee, joka on tyypillinen paitsi itämerensuomalaisessa runolaulussa myös latvialaisessa dainaperinteessä. Molemmissa perinteissä myös erilaiset parallelismit, kuten tämän laulun hevosta odottavan kaura-aitan rinnastaminen sulhasta odottavaan morsiameen, ovat tyypillisiä. (Harvilahti 1985: 24–27.) Latviankielisessä säkeistössä sekä nuoreen hevoseen (’varsaan’) että morsiameen viittaavat sanat ovat saaneet deminutiivisen päätteän *-inš ~ -iņš ~ -iņa*. *Kumeļš* ’hevonen’ on muodossa *kumeliņš, līgava* ’morsian’ muodossa *līgaviņa*. On mielenkiintoista, että liivinkielisessä versiossa deminutiivisuutta ilmentää useissa lauluissa, kuten tässäkin, erillinen sana *piški*, ’pieni’.

Näille lauluille on luonteenomaista rikas symboliikka. Esimerkiksi hevonen eli *kumeļš* tai *kumeliņš* on tärkeä ja yleinen motiivi etenkin hää- ja kosintalauluissa, joissa sitä käytetään eräänlaisena miehuuden tunnuksena ja joissa se symboloi morsiamen viemistä kodistaan. (Harvilahti 1985: 27.) Samoin *Volkslieder der Liven* -kokoelmassa (*piški*) *vārza* on yleinen ja dainojen tapaan käytetty ilmaus sekä hevosen puhuttelu useasti toistuva aloitusformula (Loorits 1936: 33, 271, 274–275, 457).

Useimmat latvialaisperäiset laulut ovat Looritsin (1936: 14) mukaan todennäköisesti opittu koulussa, eivät niinkään naapurikylistä. Tämä ilmentääkin kirjallistumisen ja institutionaalisen opetuksen merkitystä suullisen perinteen muokkaajana. Asia on huomionarvoinen myös laskuloruihin rajoittuvassa aineistossani, jonka loruja useat informantit ilmoittavat oppineensa *Königsberger Fibel* -nimisestä alkeiskirjasta (Loorits 1936: 16).

Useat kokoelman laulut ja lorut ovat jäljitettävissä Viroon, etenkin Saarenmaalle. Nämä edustavat enimmäkseen paimenten ja päivätyöläisten uudempaa kansanlauluperinnettä, jonka

liiviläiset ovat omaksuneet todennäköisesti 1800-luvulla. Joitakin lauluja on ilmeisesti opittu suoraan saksalaisilta, ja laskurouja opittiin erityisesti kierteleviltä juutalaisilta kauppiailta. (Loorits 1936: 15–16.)

2.4 Laskuroujen tutkimushistoriaa

Varhaisin tunnettu kuvaus arpomisesta historiallisella Liivinmaalla esiintyy Henrik Lättiläisen 1200-luvulla kirjoittamassa *Liivinmaan kronikassa*. Sen mukaan Turaidan liiviläiset käyttivät hevosta ja keihästä arpoakseen, uhrattaisiinko näiden vangitsema veli Teoderik, joka oli sisterssiläisen veljeskunnan munkki ja myöhempi Viron piispa.

”Hänet [veli Teoderikin] Turaidan liiviläiset uhkasivat uhrata jumalilleen, koska hänen pelloillaan vilja oli runsaampaa, kun taas heidän oma viljansa tuhoutui rankkasateen aiheuttamissa tulvissa. Kansa kokoontui yhteen, ja arvan avulla tiedusteltiin jumalien tahtoa uhraamisesta. Keihäs asetettiin paikalleen maahan, hevonen astui esiin ja nosti edelle sen jalan, joka määräsi Jumalan tahdon mukaisesti elämästä. [...] Pakanapappi vakuutti, että kristittyjen jumala istui hevosen selässä ja ohjasi hevosen jalkaa astumaan eteenpäin. Sen vuoksi hevosen selkää oli pyyhittävä, jolloin jumala putoaisi maahan. Kun niin oli tehty, hevonen nosti uudelleen keihään yli ensimmäiseksi elämää tuovan jalan, ja veli Teoderik säilytti henkensä.” (alkup. Henrik Lättiläinen 1200-l., suom. Kahlos & Sarasti-Wilenius 2003: 47.)

Kuvauksen mukaan arpomisen lopputuloksen takana ajatellaan olevan yliluonnollinen voima, oli kyse sitten kristinuskon Jumalasta tai paikallisen uskonnon jumalolennoista. Tämän ilmiön Henry Carrington Bolton arveli olevan laskuroujenkin taustalla teoksessaan *The counting-out rhymes of children: their antiquity, origin, and wide distribution; a study in folk-lore* (1888). Bolton ei ollut folkloristi eikä kielitieteilijä, mutta hänen teoksensa on kuitenkin yksi varhaisista tunnetuista yrityksistä lähestyä aihetta tutkimusmielessä. Hän esittelee teoksessaan laajan joukon erilaisia laskurouja ympäri maailmaa Baskimaalta Armeniaan ja Havaijilta Ruotsiin sekä hahmottelee laskuroujen keskeisiä piirteitä havaintojensa pohjalta. Tunnettujen laskuroujen lähtökohdiksi ehdotetaan kirjassa niin sanskritin pyhiä tavuja, vapaamuurarien koodikieltä, muinaisten jumalien nimityksiä kuin kelttiläisiä lukusanojakin.

Folkloristi Leea Virtanen käsittelee teoksessaan *Children’s lore* (1978) suomalaista lastenperinnettä ja sen yhteydessä lyhyesti myös laskurouja. Hänen mukaansa laskurout jakautuvat kahteen ryhmään: loruihin, joissa kuvaillaan jokin – usein humoristinen – tilanne tai

tapahtuma, sekä loruihin, jotka koostuvat leikkijöille itselleen merkityksettömistä ”nonsense-sanoista”. Virtanen myös kuvailee laskuloruissa ilmenevän trendejä: uusia loruja syntyy ja vanhat jäävät pois käytöstä. Yhtenä oman aikansa trendinä hän kuvaa jälkimmäisen ryhmän lorujen väistymisen uusien tarinamuotoisten lorujen tieltä. Kaiken kaikkiaan hän kuvaa laskuloruille omistetussa lyhyessä esittelyssä niiden keskeisimmät piirteet, joihin kiinnitän huomiota myös omassa tutkielmassani.

Laskulorujen mitta, jonka Bolton (1888: 45) kirjoittaa noudattelevan yleisimmin trokeeta tai daktyyliä, sekä muut rakenteelliset piirteet auttavat muistamaan lorujen sisällön paremmin: tätä on tutkittu kokeellisesti muun muassa Rubinin ym. (1997) tutkimuksessa. Heidän havaintonsa osoittavat, että lasten lähes sanatarkka muistaminen perustuu mekaaniseen ulkoaopetteluun sijaan laskulorujen metriseen rakenteeseen, joka ohjaa muistamista. Vaikka tutkimuksessa käytetyt englantilaiset ja romanialaiset laskulorut eivät jaa yhteistä alkuperää, niiden rakenteet ovat hämmästyttävän samankaltaisia: säkeiden määrä, loppusoinnut, allitteraatio, toistuvat äänteet ja nonsense-sanojen käyttö muodostavat genrekohtaisen ”skeeman”, joka rajoittaa mahdollisia sanavalintoja ja siten vakauttaa lorujen muotoa.

Skeemavetoisuuden lisäksi on olemassa myös joitakin viitteitä lastenperinteelle ominaisen universaalien rytmien (*Universal Children’s Rhythm, UCR*) olemassaolosta: nykytutkijoista Andy Arleo (2006, 2013) on todennut, että lastenloruille on kansainvälisesti katsoen ominaista kaksijakoinen ja symmetrinen rytmi. Antropologisesti tällaisten rytmien yleisyyttä voivat selittää binääriin perustuvat luontaiset ruumiintoiminnot, kuten kävely ja hengitys (Arleo 2006: 17).

Folkloristi Anu Vissel on kirjoittanut laskuloruista artikkelissaan *Vanamees ja valge tuvi* (1999). Vissel keskittyy tutkimuksissaan ensisijaisesti virolaiseen lastenperinteeseen, mutta käsittelee myös *liisutamisen* eli arpomisen tai laskulorun lukemisen historiaa ja käytäntöä yleensä. Virolaista laskuloruperinnettä tarkasteleva artikkeli on tutkimukseni kannalta olennainen, koska aineistoni valossa virolainen lastenperinne on vaikuttanut myös liiviläiseen vastaavaan.

Vahvana mallina omalle tutkimukselleni on toiminut Osmo Ikolan artikkeli *Entten tentten; erään lastenlorun arvoitus* (2002), joka käsittelee suomessa tunnettua *Entten tentten* -laskulorua ja sen yhteyksiä vastaavaan saksalaiseen laskuloruun. Artikkelissaan Ikola tarkastelee, tosin vain yhteen esimerkkiin keskittyen, juuri kielenainesten kuulonvaraisen lainaamisen ilmiötä, jonka seurauksena syntyy eräänlaista vernakulaaria nonsense-runoutta.

Anni Jääskeläinen perehtyy tähän ilmiöön lähemmin artikkelissaan *Leikki-, laulu- ja rallatussanat – mitä, mistä, missä ja miksi?* (2016), jossa hän käsittelee toisista kielistä kuulonvaraisesti lainattua ainesta osana laajempaa ryhmää eli sellaisia sanoja, joita esiintyy lähinnä laulujen, leikkien ja lorujen yhteydessä. Laskuruissa on runsaasti juuri tällaisia sanoja, joten viittaan Jääskeläiseen useasti myös omassa tutkimuksessani.

3 Liiviläisten laskulorujen analyysi

Tässä luvussa käsittelen liiviläiset laskulorut siinä järjestyksessä, jossa ne esiintyvät Oskar Looritsin toimittamana kokoelmassa *Volkslieder der Liven* (1936). Olen jättänyt alkuperäisen teoksen numeroinnin pois, ja viittaan loruihin niiden kulloistenkin aloitussanojen mukaan. Varsinaisten laskulorujen lisäksi tarkastelen samaan lukuun sisällytettyä proosamuotoista kuvausta (Loorits 1936: 49) laskulorun käytöstä.

Sisällytän jokaiseen alalukuun laskulorun variantteineen sellaisina kuin ne on kirjassa merkitty. Loorits (1936: 12) ilmoittaa kirjanneensa aineiston siinä muodossa, jossa laulu tai runo hänelle laulettiin tai lausuttiin, vaikka mukana olisi ollut esimerkiksi kieliopillisia virheitä. Ortografia ilmentää toisaalta myös liivin puhujien välisiä murteellisia eroja. Esimerkiksi ’valkoista’ merkitsevä adjektiivin partitiivimuoto esiintyy aineistossa muun muassa asuissa *vālda* ja *vālda*; tämä ilmentänee sitä, että liivin itämurteiden pitkän *a*:n eli *ā*:n vastine on länsimurteissa *ā* (Ernštreits 2013: 26). En kuitenkaan syvenny analyysissäni enempää tämän tyyppiseen vaihteluun, vaan keskityn esittämään huomioita laskulorun leksikaalisista piirteistä, semanttisista ulottuvuuksista ja lorun mahdollisista kontekstuaalisista ja alkuperää koskevista tiedoista, kuten informanttien kommentteista.

Suomennokset ovat omiani. Olen tehnyt ne Liivin instituutin liivin kielen verkkosanakirjan (Livonian.tech) avulla ja osin Looritsin teoksessa esitettyihin saksannoksiin tukeutuen.

3.1 Liiviläisten laskulorujen tyypit

3.1.1 *Su'd lu'ggimi*

Ensimmäisenä *Volkslieder der Liven* esittelee laskulorun käytön kuvauksen, jonka Loorits on merkinnyt muistiin Karl Štalte -nimiseltä informantilta 22. helmikuuta vuonna 1936 Irēn kylässä. Kuvauksessa on otsikkona *sud luggimi*, ’suden lukeminen’ (nykyortografian mukaan *su'd lu'ggimi*), joka viittaa valikoituneen henkilön nimitykseen.

Lapst pīlist, kas ni rīndas, kas rinks ūmmar ūd sūrīmiz laps, kien sōnad vo'lt' pas. Se lugiz ja kien pāl sadiz perri pōt'ōr sōna, se vol' brī. Kis kui perri ūll'ō ei, se vol' kas ni suž, kul, vo'tšiji ja nei kōgaz, sie pjerrō, mingist māngō lapst ūrgist lādō. (Karl Štalte, Irē 22.2.1936)

(Loorits 1936: 49.)

'Lapset seisoivat joko rivissä tai piirissä isoimman lapsen ympärillä, jolla oli sanat päässään. Tämä laski, ja se, joka osui lorun viimeiseen sanaan, oli vapaa. Viimeiseksi jäänyt oli joko susi, haukka, etsijä ja niin edelleen, riippuen siitä, mitä leikkiä lapset alkoivat leikkiä.'

Tämä kuvaus vastaa myös varhaisemman laskuloruja käsittelevän kirjallisuuden (mm. Bolton 1888; Virtanen 1978; Vissel 1999) mukaista kuvausta laskulorujen tyypillisestä käytöstä. Suurimman tai vanhimman lapsen valitseminen laskijaksi on mahdollisesti nopeuttanut leikin aloitusta.

Valikoitunut henkilö saa nimityksensä lasten leikkimän leikin mukaan, joskin otsikkoon on valikoitunut nimitys ”susi”. Nimitys toistuu myöhemmin kokoelmassa informanttien kommentoimissa yksittäisiä laskuloruja. Todennäköinen esikuva on peräisin saksalaiselta kulttuurialueelta, jossa laskulorussa valikoitunutta henkilöä kutsutaan niin ikään nimellä *Wolf* 'susi' (Bolton 1888: 42).

Volkslieder der Liven -kokoelmassa esitellään myöhemmin kaksi leikkiä, joihin ”sudeksi” kutsuttu hahmo on kuulunut (Loorits 1936: 92, 96). Molemmat leikit on tallennettu 20. kesäkuuta 1922 Vaidin kylässä *Ándrõks Zēberg* -nimiseltä informantilta, joka on ollut tuolloin 12- tai 13-vuotias (Loorits 1936: 645). ”Suden” nimitystä on voitu käyttää kenties muissakin liiviläislasten leikeissä, mutta niitä ei ole ainakaan sisällytetty kokoelmaan.

3.1.2 *Ike kake līde lāde*

1. *Īke kake / līde lāde / virviri vīsam / kuku mur̄diñ / stabu stērkst / itse plērkst!* (Jān Belte, Lūžkilā 28.9.1923)

2. *Īki kaki līdi lādi vīri vīndi kuku mūsō reina kips!* (Pētōr Damberg, Sīkrōg 1.7.1922)

Kommentti: *Se (u)m su 'ž.* 'Se on susi.'

3. *Īki kākī līdi lādi vīri vindī...* (Vilma Damberg, Sīkrōg 12.12.1923)

4. *Kiti kāti līd'i lōd'i emmōr vemmōr koku muora rein krīps!* (Mañi Ermanbrik, Irē 1.1.1924)

Kommentti: *Irgōmōz pāl lugiz, kis um su 'ž un kis at lambōd.* 'Alussa laskettiin, kuka on susi ja ketkä ovat lampaista.'

(Loorits 1936: 49.)

Tämä laskuloru on esimerkki kansanperinteestä, jota liiviläiset ovat omaksuneet Saarenmaan virolaisilta (Loorits 1936: 15). Useita samarakenteisia loruja on tallennettu Saarenmaan lisäksi muualtakin Virosta. Esimerkiksi Võrumaalta on tallennettu seuraavanlainen loru vuonna 1895:

Üti kati, leedi läädi, vistu virdu, koogu murdu, reinu Räpstu, Keeri kätti. (E 19577, ERA < Rõuge khk. – Märt Siipsen (1895))

Lorun aloitussanat muistuttavat itämerensuomalaisten kielten lukusanoja '1, 2', joista on kehittynyt erilaisia lapsenkielimäisiä variantteja erityisesti virolaisessa perinteessä. Esimerkiksi aloitussanojen *üki-kaki* aloittamat lorut Vissel (1999) nimeää yhdeksi tavallisimmista Virossa tallennetuista laskulorutyypeistä. Usein aloitussanat ovat säilyneet samankaltaisina, mutta niiden päälle on voitu rakentaa käytännössä rajaton määrä erilaisia jatkoja.

3.1.3 *Tiega tuoga*

Tiega tuoga tuoma vāma ti'llan tippu nallin nappu mē metsas aņgu raksi kiņgu ri'ks! (Ougust Skadiņ, Kūoštrōg 14.2.1921)
(Loorits 1936: 49.)

Lorun useimmat sanat vaikuttavat Jääskeläisen (2016) kuvaamilta riimitteilyn ja äänteellisen varioinnin kautta syntyneiltä LLR-sanoilta. Edellisen lorun tavoin tämänkin Loorits (1936: 15) katsoo olevan virolaista perua, mutta tutkimukseni puitteissa en onnistunut löytämään virolaisista aineistoista lorulle selviä esikuvia. Kuitenkin jakson *ti'llan tippu nallin nappu* kaltaisia aineksia näyttää esiintyvän etenkin suomalaisessa perinteessä. Seuraava loru on tallennettu Kivennavalta vuonna 1926:

*Nillinnippu, nallinnappu,
koukku metsästä kolahti,
härkä läävästä hālāhti.
Hei Kirjo, Perjo, Lemmikki,
Apilasta ahtamaan,
Pulpukaista puremaan!
Menkää lapset levolle!*
(SKVR XIII2 6090. Kivennapa 1926.)

Huomion kiinnittää pian *nillinnippu, nallinnappu* -jakson jälkeen molemmissa loruissa *metsä* -sanaa muistuttava aines. Liivin kielessä 'metsää' tarkoittava sana on kuitenkin *mōtsā*, eikä lorun loppuosakaan vaikuta liivin kielen sanakirjojen valossa kantavan erityistä merkitystä. *Aņgu raksi* -jakso muistuttaa Baltiassa yleisesti tunnettua *Anku dranku* -lorua (ks. alaluku 3.1.15).

Kokonaisuudessaan vaikuttaa siltä, että tässä lorussa on yhdistelty erilaisten lorujen aineksia peräkkäin tai kehitelty luovasti uusia sanoja edellisten perään.

3.1.4 *Kittali kättali*

Kittali kättali teiseli meiseli koku lōs stillam stip! (Maří Šaltjār, Pitrōg 23.6.1922)

(Loorits 1936: 49.)

Lorun aloitussanat lienevät edellisen laskulorun tavoin ensisijaisesti riittelyn motivoimia. Yksittäisiä viitteitä alueen kielten sanastoon esiintyy kuitenkin myöhemmin lorussa: *teiseli* - sanan *teise-* saattaa liittyä viron kielen 'toista' merkitsevään sanavartaloon *teise-*. Myös aineistoni laskuloruissa useamminkin esiintyvä *lōs*, joka on todennäköisesti peräisin saksan sanasta *los* 'pois, ulos', löytyy tästä lorusta. On mielenkiintoista, että se esiintyy tässä lorun keskellä, sillä tyypillisesti tämä sana sijoittuu lorun loppuun (ks. luku 3.2.5).

3.1.5 *Añdulada mañdulada*

Añdulada (~ aidulada) mañdulada šokolada aibuibū tsimbumbū

andlandlō skappiž gabalō (~ kappid'i kabalā)! (Jān Belte, Lūžkilā 27.6.1922)

(Loorits 1936: 49.)

Tämä loru rakentuu ilmeisesti lähes kokonaan nonsensesanoista. Kansainvälisen sanan *šokolada* 'suklaa' lisäksi viimeinen säe *andlandlō skappiž gabalō* sisältää kaksi sanaa, jotka ovat tunnistettavissa: *skappiž* (< latv. *skapis* 'kaappi') ja *gabalō* (< latv. *gabals* 'pala, kappale').

3.1.6 *Añna-vañna tata-nīja*

1. *Añna-vañna tata-nīja sīja-vīja kompa-nīja alva-rakka tikka-takka vīd'ōš von!* (Pētōr Alfrōd Damberg, Sīkrōg 1.7.1922)

2. *Añna-vañna tata-nīja sīja-vīja kompa-nīja alva-rakka tikka-takka vīd'eš von!* (Pētōr Alfrōd Damberg, Sīkrōg 12.12.1923)

3. *Annavanna tatarīa / sīamīa kompanīa alavarākst / tikst un takst / von!* (Alfons Berthold, Vaid 19.6.1922)

4. *Anna vanna tatarīja / sīja mīja kompanīja / aiva rakst / tiks un taks / kēniñ lōs!* (Villem Berthold, Kūolka 5.12.1923)

(Loorits 1936: 50.)

Tämän lorun kanssa hyvin samantyyppinen loru mainitaan baltiansaksalaista lastenperinnettä käsittelevässä Reet Benderin artikkelissa (2019). Se on tallennettu Latvian Liepājasta kotoisin olevalta Hedwig Schuh -nimiseltä informantilta.

Anna Wanna Tattania

Sia wia Kompania

Silwaracka ticka tacka

Siawia wan.

(Bender 2019: 85.)

Tämän lorun rakenne perustuu sekä alkuperäisessä lorussa että liiviläisissä varianteissa vahvasti riimitelyyn ja nonsense-sanoihin, joskin se sisältää aiempien lorujen tavoin myös kansainvälisen *kompani(j)a* -sanan. Se tunnetaan Benderin (2019: 85) mukaan myös muualla Baltiassa.

Kaksi ensimmäistä liiviläistä varianttia ovat hyvin samanlaisia keskenään: niiden välillä on vain yhden äänteen (*vīd'ōš* ~ *vīd'eš*) ero. Kolmas variantti poikkeaa aiemmista jonkin verran enemmän: jotkin äänteet on merkitty eri tavalla (esimerkiksi *Annavanna* ~ *Añna-vañna*), aiempien varianttien toiseksi viimeinen sana puuttuu (*vīd'ōš* ~ *vīd'eš*) ja *-akka*-aineksen sijaan tilalla on konsonanttiyhtymän sisältävä *-akst*-aines. Neljännen variantin lopetussanat *kēniñ lōs* esiintyvät puolestaan *Entōl tentōl* -lorun varianteissa (ks. alaluku 3.1.14), ja arvelen niiden olevan tässä tapauksessa toisen lorun vaikutusta.

3.1.7 *Tiri viñdiri vādiri*

1. *Tiri viñdiri vādiri, vaza tindziri tāziri, tur varu nāštari, ie suda ie rūnga, ie vasseli buda.* (Annō Ernestóvski, Lūžkilā 26.11.1923)

2. *Tiri viñdiri vādiri, vasa tindziri tāziri, turvaru nāštari, jesúda jerúnga jevásili buda.* (Lote Lintõnberg, Lūžkilā 28.11.1923)

3. *Tiri viñdiri vādiri, vasa tindziri tāziri, turvaru nāštari, jesúda jerúnga jevásili buda.* (Lote Lintõnberg, Lūžkilā 26.9.1925)

(Loorits 1936: 50.)

Tarkempia tietoja lorun taustoista ei ollut tässä tutkimuksessa mahdollista löytää. Siitä voi erottaa mahdollisia latvian kieltä mukailevia aineksia. Tällaisia ovat esimerkiksi aloitussana *tiri*, joka voi yhdistyä latvian kielen siivoamista merkitsevään verbiin *tīri-* 'siivota', sekä *tur* 'siellä, tuolla'. Lorusssa on paljon riimittelyä. Varianttien välillä olevat erot ovat vähäisiä ja liittyvät lähinnä ääntämykseen, jonka vaihtelu on seurausta todennäköisesti murre-eroista (ks. alaluku 3).

3.1.8 *Min iza astab kōuvrōz kōuvō*

Min iza astab kōuvrōz kōuvō; sēmd'a potil', mō kastug, igž_bild, kagž_bild, strīgam strāgam, kāba tšikt (~ tšiekkōr tšikt)! (Jōn Zēberg, Vaid 14.2.1921)

(Loorits 1936: 50.)

'Isäni kiipeää käyrään koivuun; maitopullo, maa kastuu, yksi kuva, kaksi kuvaa, *strīgam strāgam*, pudota pois.'

Tämä loru on Looritsin (1936: 50) mukaan käännetty latviasta liivin kielelle. Se sisältää lyhyen tarinan, laskemista ja myös mahdollista onomatopoeettista tai deskriptiivistä ainesta (*strīgam strāgam*).

3.1.9 *Viena naga uotra naga*

Viena naga uotra naga, seia meia siga tiņu vaga tiņu pīnka pānka pīlu tikst! (Līž Didrikson, Lūžkilā 27.6.1922)

Kommentti: *Ku māngiz ka'ddimist ~ alfātōrt, siz nei lugiz.* 'Piiloleikkiä pelattaessa laskettiin näin.'

(Loorits 1936: 50.)

Tässä lorusssa huomio kiinnittyy latvialaisiin numeraaleihin viittaaviin sanoihin (latv. *viena* '1'), joista jälkimmäinen on järjestysluku (*uotra* < latv. *otra-* 'toinen'). Lorun rytmii pohjautuu vahvasti loppusointuun, jolloin riimipareja ovat *seia meia* ja *pīnka pānka*, sekä toistoon: *naga* ja *vaga* toistuvat kumpikin kahdesti lorusssa.

3.1.10 *Vien bil dui bil ja Viena bille uotra bille*

1. *Vien bil dui bil trikām trōkām sāstīg kuļīdig vēļīdig moištām tšārķām knipst!* (Lote Lintōnberg, Lūžkilā 28.11.1923)

2. *Vienbil duibil trīkām trāķām sāstīg kul(d)īg vēļīdig moištām tšārķām knipst!* (Lote Lintōnberg, Lūžkilā 7.8.1934)

Kommentti: *Ku ma nuor' vol', siz meg lapst nei lugizmi sormd pāl kim sāņi.* 'Kun olin nuori, me lapset laskimme sormilla kymmeneen asti.'

3. *Vien bil di(v) bil strīgām strāģām kuovīg vēļīg (~ koavil vāvil) strīgām strātst!* (Griet Skadin, Kūoštrōg 10.8.1934)

4. *Vien bil duin bil strīgām strāģām belštīg maitām kūlam jāram ibizōn knapst!* (Maņi Šaltjār, Pitrōg 23.6.1922)

Kommentti: *Knapst um ni se suiž, sien um lēmōst.* 'Knapst on susi, jonka täytyy lähteä.' (Loorits 1936: 50–51.)

Tämän lorun alussa latvian numeraalit ovat selvästi tunnistettavissa: *vien* 'yksi' ja *dui* (< latv. *divi* 'kaksi'). Loppuosa koostuu nonsense-sanoista, mutta niiden rytmien rakenne (*trikām trōkām / sāstīg kuļīdig vēļīdig*) muistuttaa latvialaisia lastenloruja, joissa esiintyy samankaltaisia riimipareja:

Vienbil, divbil, trīgum, trāģum

Sastik, mastik kūlik vērik

Škebro nebro tīlip tips!

(LFK 1136, 80 < Nītaure, Milda Andermane 1929)

Samanlaisia elementtejä esiintyy myös lorussa *Viena bille uotra bille*, jonka jakso *kāberuma väberuma* (~ *vāberummi*) *tiltum tups* muistuttaa etäisesti Nītauresta tallennettua versiota:

Viena bille uotra bille trei bille vei bille sītum sātum kāberuma väberuma (~ *vāberummi*) *tiltum tups!* (Griet Štalte, Irē 2.1.1924)

(Loorits 1936: 51.)

3.1.11 *Iti viti trilli trō*

1. *Iti viti trilli trō, tšetri pietsi pilli pō, am lam viti štam, ā pū tē mē brēd!* (Jān Belte, Lūžkilā 27.6.1922)

2. *Iti viti trilli trō, tšetri pietsi pilli pō, am lam viti štam, ā(v) pū tē mē brēt!* (Annō Ernestóvski, Lūžkilā 26.11.1923)

3. *Iti viti trilli trī, tšetri pietsi pilli pō, am lam viti štam, āv pū tē mē brēd!* (Jān Belte, Lūžkilā 28.11.1923)

4. *Iti vi'i trilli tralli tšetri palli (~ pali) pilli pōlli ams rams rit'i (~ ritōn) tams ā pū tē vē brēt!* (Maŗt' Galniek, Īra 29.6.1922)

5. *Iti viti trilli trō, tšettōr pali pilli pō, am lam viti štam, ā pū tē brēt!* (Maŗt' Lepste, Irē 19.12.1923)

Kommentti: *Lugiz, kis ieb su'dkōks aga mu'lkizōks.* 'Laskettiin, kuka pysyy sutena tai typeryksenä.'

6. *Iti viti tili trov, tšetr pili pali pov, ā pū tē brēt!* (Maŗt' Lepste, Irē 19.12.1923)
(Loorits 1936: 51.)

Tässä lorussa esiintyy useiden muiden laskulorujen piirteitä. Alun rytmikkään, hieman laskemista (ks. alaluku 3.1.2.) muistuttavan jakson jälkeen kolmessa ensimmäisessä variantissa esiintyvät sanat *tšetri pietsi*, jotka mukailevat latvian numeraaleja *cetri pieci* '4,5'. Sen jälkeen jatkuvassa jaksossa *am(s) lam (~ rams) viti (~ rit'i) štam (~ tams)* lorun malli vaikuttaa olevan baltiansaksalaisella alueella hyvin tunnetusta *Anku dranku* -lorusta tuttu säe *Am Damm Ritter Stamm* (Bender 2019: 85.). Se esiintyy lorumitallisesti myös suurin piirteiden samassa kohdassa. Kuudennessa variantissa tätä jaksoa ei esiinny lainkaan.

3.1.12 *Engla vengla*

Engla vengla tsikla tsīla engla vengla bonkš! (Līna Zandberg, Īra 20.11.1923)

Kommentti: *Ku lāb jušš, ku a'ilōbōd; bonkš — se (u)m ullō.* 'Kun tullaan yhteen ja juostaan; *bonks* — se on ulkona.'

(Loorits 1936: 51.)

Simrockin kokoelmassa esiintyy seuraava saksalaisen lastenloru:

Engla mengla Zickla ze.

Rutschla, putschla ab dran.

(Simrock 1856: 196)

Molempien lorujen aloitussanoina *engla* riimipareineen (*mengla* tai *vengla*) aloittaa laskulorun tuttuun tapaan riimittelemällä. Saksankielinen loru jatkaa merkitystä kantavilla sanoilla: *Rutschla, putschla* -jakson taustalta on hahmotettavissa verbit *Rutschen* 'liukua' ja *Putschen* 'tehdä vallankaappaus'. Sen sijaan liiviläinen variantti toistaa riimilliset aloitussanat *engla vengla* uudestaan ja päättää lorun interjektioon *bonkš*. Informantin kommentissa huomio kiinnitetään juuri tähän sanaan: sen kohdalla leikkijä on ”ulkona”.

3.1.13 *Anku dranku drīvel drū*

Anku dranku drīvel drū, tšetter pāvel pīvel pū, un dang vitte šang vitte vitte anni kanni jē bē tē lōs! (Mafi Šaltjār, Pitrōg 23.6.1922)

Kommentti: *Mēg vol'mō lapst, siz lugist, kis sie sudkōks ieb, se pe'rri.* 'Olimme lapsia, ja silloin laskimme nähdäksemme kuka jää sudeksi, se viimeinen.'

(Loorits 1936: 52.)

Tällä lorulla on ilmeinen saksalainen esikuva. Bender (2019: 84–86) kirjoittaa sanoilla *Anku dranku* alkavan laskulorun olevan keruiden perusteella baltiansaksalaisen perinteen laajalevikkisin ja eniten varioiva. Alla oleva variantti on *Anna-vanna*-lorun tavoin Liepājasta kotoisin olevalta Hedwig Schuh'lta.

Anku dranku drilla dru,

Tscheter, Faber, Fieber fu

Am Damm Ritter Stamm,

Wiede wiede Hahnekamm.

(Bender 2019: 85.)

Saksankielisessä lorussa nonsensemaisen aloituksen jälkeen lorusta on erotettavissa saksan kielessä merkitystä kantavia sanoja, kuten *Fieber* 'kuume', *Ritter* 'ritari' ja *Hahnenkamm* 'kukonhelmta'. Muuten loru ei vaikuta olevan alkuperäiskielellään ainakaan tarinamuotoinen, vaan pikemminkin luettelo.

Sekä liivinkielisen että vertailukohtana olevan saksankielisen lorun aloitussanat ovat samankaltaista kielellistä leikittelyä. Saksalaisen lorun *f*-äänteet (*Faber, Fieber*) ovat liiviläisissä varianteissa muuttuneet *p*:ksi: liivin äännejärjestelmään *f* ei varsinaisesti kuulu (Laakso 2022: 382), joskin 1800- ja 1900-lukujen taitteesta lähtien sitä on esiintynyt lainasanoissa (Viitso 2011: 205). Liiviläisessä lorussa siinä kohtaa, jossa saksalaisessa lorussa on saksan kielen prepositio *am*, on konjunktioita *un* 'ja' vastaava sana. Sanojen *Damm* ja *Stamm* lopun geminaatta-*m* on liiviläisessä versiossa sopeutettu ilmeisesti *ŋ*-äänteeksi, niin että tuloksena ovat *dang* ja *šang*. Viimeisimmän sanan *š* esiintyy alkuperäisen konsonanttiyhtymän tilalla.

Saksalaisen lorun lopettavat sanat *wiede wiede Hahnekamm* 'taas (ja) taas, kukonhelttä'. Liiviläisessä lorun lopussa on lähinnä äänteellistä leikittelyä: *vitte vitte anni kanni*. Näissä sanoissa kiinnostavia äänteellisiä eroja ovat esimerkiksi se, kuinka sanoissa *wiede wiede* on *d* menettänyt soinnillisuutensa ja geminoitunut sekä sanan *Hahn* 'kukko' alusta on kadonnut *h*, joka ei muutenkaan kuulu liivin kielen varsinaiseen äännejärjestelmään (Laakso 2022: 382). Liiviläisen lorun *anni kanni* muistuttaa muodoltaan Jääskeläisen (2016: 103) riimitelyn synnyttämiä LLR-sanoja.

Liiviläisen lorun loppusanat *jē bē tē lōs* eivät esiinny ainakaan Benderin (2019) esittelemissä loruvarianteissa. Lopetussana *lōs* (< saks. *los* 'pois, ulos') esiintyy useissa liiviläisissä laskuloruissa (ks. alaluku 3.1.15), ja niin tässäkin.

3.1.14 *Entōl tentōl*

1. *Entōl tentōl, tsveiju mentel, jē tsu tiš, pangu piš, tsukkōr kēhin, ādōm lōs!* (Līž Didrikson, Lūžkilā 27.6.1922)
2. *Entōl tentōl, tsveiju mentōl, fangu fiš, tsukkōr kēniñ, ārōm lōs!* (Līž Belte, Lūžkilā 27.6.1922)
3. *Entōl tentōl, tsveiu mentōl, jei (~ja) tsu tiš, pangu fiš, tsukkōr kēniñ (~kēnig), ārum lōs!* (Lot Anderson, Īra 29.6.1922)
4. *Entōl tentōl tsveiur ventōl, laka tiš, pingu fiš, tsukkōr kēniš, āram lōs!* (Alviñ Grīnfelt, Īra 23.12.1923)
5. *Entōl tentōl tsveiju mentōl, ja tu (~jattu) tiššu, fangōn fiššu, tsukku' kēning, āro(v) lōs!* (Pētōr Alfrōd Damberg, Sīkrōg 1.7.1922)
6. *Entōl tentōl, tsveiju mentōl, jatu tiššu, t'angu tiššu, tsukkur kēnig, ārolov lōs!* (Vilma Damberg, Sīkrōg 12.12.1923)

7. *Entōl tentōl, tsveiu mentōl, aņgu tiš, faņgu tiš, tsukkōr kēnig, ādōm plōrkst!* (Mārt' Lepste, Irē 19.12.1923)

Kommentti: *Plōrkst volks neiku pierslōmi.* 'Plōrkst on niin kuin pieremistä.'

8. *Entōl tentōl, tsvejōr meijōr, jeitse tiššō, fange fiššō, tsukkō kēnig louz!* (Maři Ermanbrik, Irē 1.1.1924)

Kommentti: *Su'd-ajami, louz se vo'l suiž.* 'Suden ajaminen, louz, se oli susi.'

9. *Entōl tentōl, tsvejōl mentōl, dreitsēn fiššō, ist (~ zind) ouf tiššō, tsukkur kēniņ, ādlōr lō's!* (Ougust Skadiņ, Kūoštrog 14.2.1921)

10. *Entōl tentōl, tsveiār mentl, jeitse tiše, fange fiše, tsukkār kēnih vē lōs!* (Rozal Dziadkovski, Pitrōg 8.9.1934)

11. *Entōl tentōl, tsveiju mentōl, jētsu tiššu, faņgu fiššu, tsukkur zīs, kēniņ lō's!* (Jōn Zēberg, Vaid 14.2.1921)

12. *Entōl tentōl, tsveiju mentōl, jēzu tiššu, faņgu fiššu, tsukkōr zīs, kēnig lōs!* (Jōn Zēberg, Vaid 19.6.1922)

13. *Entōl tentōl, tsveiu mentōl, jēzu tiššu, fangu fiššu, tsukkur zīst, kēnin lōs!* (Villem Berthold, Kūolka 5.12.1923)

14. *Entōl tentōl, tsveiōl mentel, jeitse tiše, fange fiše, tsukkōr kēniņ lōs!* (Aņdrōks Rōzōnfelt, Mustānum 28.7.1930)
(Loorits 1936: 52–53.)

Näitä liiviläisiä variantteja läheisesti muistuttava loru esiintyy pommerilaisia lastenrunoja sisältävässä Friedrich Drosihnin kirjassa *Deutsche Kinderreime und Verwandtes, aus dem Munde des Volkes vornehmlich in Pommern gesammelt* (1897). Nimenomainen loru kuuluu kirjan toisen julkaisijan, Carl Bollen, keräämään aineistoon (Ikola 2002: 87–88 < Drosihn 1897: 4).

Entel tentel,

Zwei Regimentel

Gehn zu Tische,

Fangen Fische,

Zuckerkönig los!

(Ikola 2002: 87 < Drosihn 1897: 105.)

'*Entel tentel,*

kaksi rykmenttiä (regimenttiä)
 käy pöytään,
 pyydystää kalan,
 sokerikuningas – pois!’

Bender (2019: 85–86) mainitsee tämän lorun olevan baltiansaksalaisten vaikutuksen kautta tunnettu monina variantteina virolaisessa perinteessä. Osmo Ikola (2002) on puolestaan tutkinut Suomessa laajalti tunnetun laskulorun *Entten tentten teelikamentten* suhdetta samantyyppiseen saksalaiseen lastenloruun. Loru on hänen mukaansa kulkeutunut Suomeen todennäköisesti monikieliseltä Viipurin seudulta, jonka suomalaislapset ovat voineet kuulonvaraisesti jäljitellä saksankielistä lorua. Liiviläislasten kohdalla on voinut tapahtua jotakin samankaltaista. Toisaalta lorua on esiintynyt myös painettuna jo pitkään ennen Looritsin tallennustyötä, eli sitä on voitu oppia myös kirjallisesti, mihin viittaisivat myös vähäiset erot varianttien välillä. Tästä eivät informantit kuitenkaan kerro.

Lorun aloitussanat (*entōl tentōl*) ovat kaikissa liiviläisissä varianteissa keskenään identtisiä. Eroja muotoutuu vasta *Zwei Regimenten* -osuudessa, jossa sana *Regimenten* ei vaikuta hahmottuvan lainkaan: sanan alkuosa *Regi-* on mahdollisesti rytmin ohjaamana merkitty *tsvei-*elementin perään ikään kuin kaksitavuisen sanan jälkitavuksi. Sanan loppuosa *-menten* esiintyy liiviläisissä varianteissa muodossa *mentōl ~ mentel ~ ventōl ~ meijōr ~ mentl*.

G-ääne on useimmiten muuttunut *j*:ksi: *Gehn zu Tisch* -osuuden alku on saatettu merkitä erikseen muodossa *jē ~ jei ~ ja*, tai sitten *Gehn zu* on yhdistynyt muotoon *jeitse ~ jētsu ~ jēzu ~ jēzu*. Alkuperäistekstin *Fangen Fische* -osuuden *f*-äänteet ovat liiviläisissä varianteissa myös toisinaan muuttuneet *p*- ja *t*-äänteiksi, kuten *pangu ~ pingu ~ t'angu* ja *piš ~ tiššu*.

Alkuperäisen tekstin *Zucker, König* ja *los* esiintyvät jollakin tapaa muunneltuina lähes jokaisen variantin lopussa, joskin niiden väleissä saattaa esiintyä muita elementtejä. Poikkeuksena on vain seitsemäs variantti, jossa lopettava sana on vaihtunut imitatiiviin *plōrkst*, jonka informantti ilmoittaa imitoivan pierun ääntä (Loorits 1936: 52).

3.1.15 *Ein tsvei drei, butter in dem brei*

Ein tsvei drei — butter in dem brei, za'lt's auf dem špek — du must vek. (Ougust Skadiń, Kūoštrōg 13.3.1921)

Kommentti: *Kēnigzberk fibōls vol*. ‘Königsberger Fibelissä oli [näin].’

(Loorits 1936: 53.)

Loru mukailee alusta loppuun saksan kieltä, ja informantti mainitseekin sen löytyvän *Königsberger Fibel* -alkeiskirjasta. Karl Simrockin *Das Deutsche Kinderbuch* -teoksen (1856) laskuloruosiossa esiintyy samantapainen loru:

Eins zwei drei

Butter auf den Brei

Salz auf den Speck

du must weg

(Simrock 1856: 188.)

’1, 2, 3

voi puurolle,

suolaa silavalle,

sinun täytyy lähteä.’

Lorun perusrakenne eli alun laskeminen, kaksi ruokaan liittyvää säettä ja lopun valintaa osoittava säe muistuttaa hyvin paljon saksalaista lorua. Ainoat erot ovat lähinnä merkinnällisiä, minkä lisäksi Simrockin kokoelman lorussa voi pannaan puurolle (*auf*) eikä puuroon (*in*).

3.1.16 *Ih un dū, millärs kū*

Ih un dū, millärs kū, bekker(s) ēzōl, dār bizd dū! (Rozal Dziadkovski, Pitrōg 8.9.1934)

(Loorits 1936: 53.)

Tässä lorussa on niin ikään kyse saksan kielen jäljittelystä. Simrockin (1856) kokoelman laskuloruosion avaa ensimmäisenä seuraavanlainen loru:

*Ich und du und **Bäckers** Kuh,*

Müllers Esel, Der bist du.

(Simrock 1856: 178.)

’Minä ja sinä ja leipurin lehmä,

myllärin aasi, se olet sinä.”

Lorun keskeiset sanat ovat hyvin samanlaisia molemmissa versioissa. Vain saksan kielen ammatit *Müller* 'mylläri' ja *Bäcker* 'leipuri' ovat vaihtaneet paikkaa, jolloin lorun merkitys on muuttunut vain hieman. Äänteellistä mukauttamista on nähtävissä esimerkiksi vokaalien pituuksissa (esim. *du* > *dū*), minkä lisäksi toiseksi ensimmäinen sana on pikemminkin liivin ja latvian kielen konjunktio *un* 'ja' kuin saksan mukainen *und*.

3.1.17 *Spang jungen klop jungen*

1. *Spang jungen klop jungen spīl tsū klop tsū lang langlè kis kīs sor sōr trop trōp sob soblé!* (Annõ Ernestóvski, Lūžkilā 26.11.1923)

Kommentti: *Mīn tāfi zīngiz.* 'Isäni lauloi.'

2. *Spang jungōn klop jungōn spīl tsū klop tsū lang langle kiskīs sorsōr troptróp sopsoble soblé!* (Lote Lindenberg, Lūžkilā 28.11.1923)

3. *Spang jungen klopf jungen spīl tsū klopv tsū lang langle kis kis sor sor trop trop sop soblé!* (Lote Lindenberg, Lūžkilā 26.9.1925)

(Loorits 1936: 53.)

Lorussa toisteltavat sanat (esim. *klopf* '?koputtaa', *jungen* 'nuori') viittaisivat sen saksalaiseen alkuperään, mutten tutkimukseni puitteissa löytänyt sellaista saksalaista laskulorua, joka olisi mahdollisesti ollut sen mallina. Informantin maininta "isäni lauloi" viittaa siihen, etteivät laskuloruja ole lukeneet ainoastaan lapset leikeissään, vaan ainakin toisinaan myös aikuiset ihmiset.

Varianttien välillä esiintyvä vaihtelu on vähäistä ja rajoittuu enimmäkseen yksittäisiin äänteisiin (esim. *spīl* ~ *spīl*, *klop* ~ *klopv* ~ *klopf*, *trop* ~ *trōp* ~ *tróp*). Lorussa huomion kiinnittää erityisesti se, että se rakentuu hyvin lyhyistä yksiköistä, suurimmaksi osaksi vain yhden tavun mittaisista sanoista.

3.1.18 *Eine beine dunke funke*

Eine beine dunke funke rābe šnābe dippe doppe kéize nappe ul pul (~ulle pulle) vār blāts tsūg aus! (Vili Veinberg, Lūžkilā 27.6.1922)

(Loorits 1936: 54.)

Tämä saksalaisperäinen loru vastaa Simrockin kokoelmassa (1856: 180) esiintyvää lorua *Ene bene dunke funke*.

*Ene bene dunke funke
 Rabe, schnabe, dippe, dappe,
 Käse, knappe,
 Ulle bulle ros.
 Ib ab aus,
 Du liegst draus.*
 (Simrock 1856: 180)

Liiviläinen loru on hyvin samanlainen saksalaisen lorun kanssa. Alun ja keskiosan riimiketjut ovat suoria vastineita saksankieliselle mallille, joka on rakenteeltaan luettelomainen. Puolenvälin tienoilla esiintyvät sanat vaikuttavat saksan kielen sanoilta, joita on äänteellisesti mukautettu liiviin: *kéize* (< saks. *Käse* 'juusto') ja *nappe* (< saks. *Knappe* 'aseenkantaja'). Molempien sanojen alkua on muutettu, joko liudentamalla *k* tai yksinkertaistamalla konsonanttiyhtymä (*kn > n*).

Lorujen loppuosat poikkeavat toisistaan merkittävästi. Luultavasti liiviläisen lorun esikuvana olleessa lorussa päätössanat ovat olleet jotkin muut kuin Simrockin (1856: 180) version *ib ab aus, du liegst draus*.

3.1.19 *Eine kleine dikmadām*

Eine kleine dikmadām, reizen mīr nab dēm bārlin, eizenbān var apjekrāhtp, un di dikmadām var lahņ (~ labben), eins tsvei drei fīr, letste vār ārońs! (Jōń Zēberg, Vaid 1.4.1921)

Kommentti: *Se (u)m sizal „Kēnigzberk fībōls“ un „Lēze- un šreibe-bīhhār tsveite apteilung“.* 'Se sisältyi teoksiin Königsberger Fibel ja Lese- und Schreibebücher zweiter Teil.'

(Loorits 1936: 54.)

Tämä loru perustuu saksalaiseen lastenloruun *Eine kleine Dick Madam* 'pieni lihava rouva'.

*Eine kleine Dick Madam
 Fuhr in einer Eisenbahn
 Eisenbahn kracht
 Dick Madam lacht*

A – i – u

Und draus bist du!

(Volksliederarhiven < Zink 1909)

'Pieni lihava rouva

Matkusti junalla

Juna kolisi

Lihava rouva nauroi

A – i – u

Ja siinä se!'

Liiviläinen versio seuraa äänteellisessä mielessä saksalaista lorua. Lopun laskusarja (*eins tsvei drei fir*) on suora saksalainen elementti. Informantin maininta *Königsberg Fibel* -oppikirjasta ja toisesta luku- ja kirjoituskirjasta osoittaa, että loru on opittu kirjallisesta lähteestä.

3.1.20 *Eine kleine veise bōne*

1. *Eine kleine veise bōne reizete nah engelant, engelant vār tsūješlössen un dār šlüssel (~ šlüssel) apjebróhhen, pif paf puf, du bist ap!* (Ougust Skadiń, Kūoštrōg 13.3.1921)

Kommentti: „*Kēnigzberg fibōls*“ *vol' šizal*. 'Se oli Königsberger Fibelissä.'

2. *Eine kleine veise bōme, reize naht engelant, engelan vī(h) tsūješlūsser, under šlusser apjebróhhen, pihvt puhvt pahvt, du bist ou!* (Elfrīdō Zībert, Kūoštrōg 26.6.1922)

3. *Eine kleine veise bāne, reizen mīr zum engelant, engelant vār apjašlossen, un dī šlissen apjebrūfen, pif paf puf (~ eintsveidrei), du bist ärouś!* (Jōń Zēberg, Vaid 4.5.1921)

Kommentti: „*Kēnigzberk fibōls*“ ma tiedab. 'Königsberger Fibelistä tiedän.'

(Loorits 1936: 54.)

Tämän laskulorun lähtökohtana on saksalainen lastenloru *Eine kleine weiße Bohne* 'Yksi pieni valkoinen papu', joka esiintyy Simrockin kokoelmassa seuraavanlaisena:

Eine kleine weiße Bohne

reisete nach Engelland

Engelland war zugeschlossen

und der Schlüssel abgebrochen

Piff puff paff

du bist aff

(Simrock 1856: 181.)

’Yksi pieni valkoinen papu
matkusti Englantiin.
Englanti oli lukittu
ja avain katkennut.
Piff puff paff,
sinä olet apina.’

Liiviläiset variantit huomattavan lähellä sekä toisiaan että Simrockin versiota, mikä selittyy sillä, että kaksi informanttia mainitsee oppineensa lorun *Königsberger Fibel* -alkeiskirjasta. Ensimmäiset variantit noudattelevat saksankielisen version onomatopoeettista jaksoa (*pif paf puf* ~ *pihvt puhvt pahvt* < *Piff puff paff*), mutta kolmannessa mukaillaan saksan kielen lukusanoja (*eintsveidrei* < *Eins Zwei Drei*). Mielenkiintoista on, että lorun lopettava sana ei yhdessäkään liiviläisessä variantissa vastaa äänteellisesti saksan sanaa *Affe* ’apina’, vaan sen paikalla on muita sanoja (*ap, ou, ärouś*). *Ap*-sanana takana saattaa tosin olla *f*-äänteen muuttuminen *p*:ksi liiviin siirtyessään.

Visselin (1999) mukaan saksalaiselta kulttuurialueelta on 1800-luvun loppupuolelta saakka levinnyt virolaiseen perinteeseen runsaasti laskurouja, joita voidaan nimittää yhteisellä nimityksellä *Inglismaa oli lukku pandud* ’Englanti oli lukittu’ niiden keskeisen juonenkäänteen mukaan. Lukitseminen viittaa todennäköisesti kaupunkia ympäröivään muuriin. Virossa lorun päähenkilö voi olla pavun sijaan esimerkiksi (*üks*) (*helevalge*) *tuvi* ’(yksi) (kirkkaanvalkea) kyyhkynen’, *sig* ’sika’, *hobune* ’hevonen’, *õun* ’omena’, *mees* ’mies’ ja niin edelleen. Liivinkielisistä loruista tämäntyyppisiä loruja edustavat lähinnä *Kakš vālda pubbõ* ja *Ikš piški pu’nni mōšškōz* (ks. alempana).

Kokoelmassa erikseen kirjattu variantti poikkeaa jonkin verran varianteista 1, 2 ja 3.

Eine kleine veise bōne apmen šlossen dūbist vjen iks kakš kouliñ kōuvrõ kōvaz! (Villem Berthold, Kūolka 5.12.1923)

(Loorits 1936: 54.)

Laskuloru alkaa samoilla aloitussanoilla, mutta edetessään muuttuu dramaattisesti aiemmista varianteista. Englantiin viittaava sana ei esiinny ollenkaan, ja lorussa ikään kuin hypitään eteenpäin saksan kielen sulkemista merkitsevään verbiin *šlossen* (< saks. *schlossen* 'suljettu') ja *dūbist* (< *du bist* 'sinä olet'). Sen jälkeen tuleva *vjen* näyttää lähinnä latvian kielen lukusanalta *vien(s)* '1', minkä jälkeen loru jatkuu liiviksi. Tämä osuus aloitetaan lukusanoilla *iks kakš* '1, 2', ja viimeiset sanat *kōuvrō kōvaz* tarkoittavat ilmeisesti 'käyrää koivua'. Lorussa on yhdistetty siis peräti kolmen eri kielen sanoja.

3.1.21 *Kakš vālda pubbō*

1. *Kakš vālda pubbō / broūtšōb Englantō / Englant vol' vizzō klōkštōd / vōtīm vol' katki murtōd / ikš kakš kolm / sa ni uod ullō!* (Lot Anderson, Īra 29.6.1922)

2. *Kakš piškist valdō pubbō ratstōbōd Englantō / Englant vol' vizzō klōkštōd / vōtīm vol' jara (~ mā')* *murtōd / ikš kakš kolm / sa ju uod ulz!* (Pētōr Rōzōnfelt, Īra 30.11.1923)

3. *Ikš piški vālda puba ratstiz Englantō / Englant vol' vi'zzō klōkštōd / vōtīm vol' jara murtōd / ikš kakš kolm / ni sa uod brī (~ vāldiž)!* (Vilma Damberg, Sīkrōg 12.12.1923)

4. *Ikš piški puba (~ bōn) reizōb Engōla'ntō / Engōlant um vi'zzō klōkštōd vōtīm um jara ka'ddōn / ikš kakš kolm / sa uod ullō!* (Jōn Zēberg, 14.2.1921, Vaid)

Kommentti: *Eñtšōst u'm mūžōm irgōmōst lu'ggō, siz ä(b) vōi istiedō mingōst šmuggōlt.*

'Itsestään pitää aina aloittaa lukeminen, siten ei voi huijata.'

5. *Piški-piški puba lekš Rīgō / Rīgō vol' aizklōkštōd un se vōtīm nuomurtōd / ikš kakš kolm — sa uod ullō!* (Villem Berthold, Kūolka 5.12.1923)

(Loorits 1936: 54–55.)

Tämä loru vastaa sisällöllisesti pitkälti *Eine kleine weiße Bohne* -lorua ja on todennäköisesti käänöslaina. Viidestä variantista neljässä matka suuntautuu kyseistä lorua mukaillen 'Englantiin' (*Englantō ~ Engōla'ntō*), mutta viidennessä sen sijaan 'Riikaan' (*Rīgō*). Riikaan matkustamisen motiivi esiintyy useamman kerran *Volkslieder der Liven* -kokoelman lauluissa, leikeissä ja loruissa (mm. Loorits 1936: 45–48, 55, 97, 117–120). Motiivin toistuvuus kansanperinteessä on helppo ymmärtää, onhan Riika vuosisatojen ajan ollut Baltian alueen suurin kaupunki ja huomattava kaupankäynnin keskus (Kasekamp 2010: 59–61), jonka merkittävyys on varmasti tunnustettu lähiseuduilla. Tämä variantti osoittaa, kuinka kansainvälisestä mallista omaksuttu loru voi paikallistua tuttuun kulttuuripiiriin.

Kahdessa ensimmäisessä variantissa papujen lukumäärä on, toisin kuin saksankielisessä lorussa, kaksi: *kakš (piškist) vālda ~ valdō pubbō*, 'kaksi (pientä) valkoista papua'. Ensimmäisessä variantissa 'pientä' tarkoittava sana *piški* on jäänyt pois, ja neljännessä ja viidennessä taas 'valkoista' merkitsevä *vālda ~ vālda ~ valdō*. Päähenkilön tai päähenkilöiden kulkemisen tapa vaihtelee 'ajamisesta' (*brouššōb*), 'ratsastamiseen' (*ratstōbōd, ratstiz*) ja 'matkustamisesta' (*reizōb*) yksinkertaisesti 'menemiseen' (*lekš*).

3.1.22 *Ikš piški pu'nni mōšškōz*

Ikš piški pu'nni mōšškōz brouššiz Rīgō brūtō sōmō. Rīgō saksad juvad saksad āndiz(d) brūt' ama lovaks. Ikš kakš kolm — si'n u'm sol'm! (Ougust Skadiņ, Kūoštrōg 14.2.1921)

(Loorits 1936: 55.)

'Yksi pieni punainen mansikka matkusti Riikaan hakemaan morsianta. Riian herrat, hyvät herrat, antoivat morsiamen ja sängyn. Yksi, kaksi, kolme – sinä olet solmu!'

Tässä lorussa on rakenteellisesti paljon samaa kuin edellisissä Englanti oli lukittu -tyypin loruissa, mutta on sisällöllisesti selvästi paikallisempi. Päähenkilönä on *ikš piški pu'nni mōšškōz* 'yksi pieni punainen mansikka'. Riikaan matkustamisen motiivi toistuu jälleen, ja tällä kertaa se yhdistetään avioitumisen teemaan, kun "Riian herrat" antavat mansikalle sekä morsiamen että sängyn. Sen jälkeen luetellaan lukusanoja *iks kakš kolm* '1, 2, 3'. Viimeinen sana *sol'm* 'solmu' muodostaa loppusoinnun lukusanan *kolm* '3' kanssa, mikä on varmasti vaikuttanut sen valikoitumiseen lorun lopetussanaksi.

3.1.23 *Ikši linki lekši kōnka*

Ikši linki lekši kōnka loikō muntō linkist pjetamōst, viferfik, viferfik! (Jet Mattison, Vaid 13.7.1920)

(Loorits 1936: 56.)

'Yksi lintu meni vuorilaaksoon toista pikkulintua narraamaan, viferfik, viferfik!'

Tämän narratiivisen liivinkielisen lorun päähenkilönä on *ikši linki* 'yksi lintu', joka menee vuorilaaksoon "narraamaan" toista lintua. Lopetussanat *viferfik, viferfik* ovat selvästi onomatopoeettiset ja jäljittelevät todennäköisesti linnunlaulua.

Loru alkaa lukusanalla. Vaikka laskeminen ei ole siinä eksplisiittistä, lorun rytmisen ja toisteinen rakenne tekee siitä laskuloron funktiossa käyttökelpoisen. Se on myös esimerkki eläinhahmojen esiintymisestä lastenloruissa. Ilmiö on yleinen myös muissa itämerensuomalaisissa laskulorutraditioissa (Vissel 1999).

3.2 Liiviläisten laskulorujen piirteitä

3.2.1 Loppusointu

Tietyt stereotyyppiset aloitussanat esiintyvät säännöllisesti Looritsin tallentamien liiviläisten laskulorujen alussa. Tällaisia ovat esimerkiksi erikieliset lukusanat (ks. seuraava luku) ja niihin liittyvä saksankielinen artikkeli *eine*. Mielenkiintoista on, että lukuun ottamatta joitakin liivinkielisiä tarinamuotoisia loruja nämä aloitussanat noudattavat käytännössä aina loppusointua.

Riimiparin muodostavat esimerkiksi sellaiset aloitussanat kuten *ike kake, tiega tuoga, kittali kättali, ańna-vańna, vientag diuvtag, iti viti, engla vengla, anku dranku, entöl tentöl, eine kleine* ja niin edelleen, riippumatta siitä, mistä kielestä aloitussanat on kulloinkin omaksuttu. Joskus riimittelyä esiintyy myös aloitussanojen jälkeen laskuloron loppupuolella (*alva-rakka tikka-takka, vitte vitte anni kanni* jne.), mutta aloitussanoja selvästi löyhemmin ja vaihtelevammin. Toisinaan loppusointu esiintyy laskuloron lopettavan sanan kohdalla.

3.2.2 Lukusanat

Liiviläisaineiston laskuloruja tarkastellessa erityisesti korostunut sanaluokka on lukusanat. Niitä esiintyy paljon sekä liivin kielellä että myös latviaksi ja saksaksi. Lisäksi ensimmäisessä lorutyypissä (*ike-kake*) aloitussanat muistuttavat itämerensuomalaisten kielten lukusanoja.

Lukusanat esiintyvät laskuloruissa sekä lukumäärää ilmaisevina (esimerkiksi *kakš vālda pubbõ*, 'kaksi valkoista papua') että yksinkertaisesti laskemisen funktiossa eli lukusanoja pienestä suurempaan lueteltaessa (*ikš kakš kolm*, '1, 2, 3'). Jälkimmäisessä tapauksessa vieraat kielet ovat korostuneet. Aina laskemista ei edes aloiteta yhdestä, vaan toisinaan laskuloron keskellä esiintyy ikään kuin irrallaan toisen kielen numeraaleja.

Vissel (1999) on kirjoittanut artikkelissaan siitä, kuinka saksankieliset lorut usein aloittava, artikkelina käytetty sana *ein(e)* on vaikuttanut vironkielisiin laskuloruihin niin, että ne aloittaa

usein sana *üks* 'yksi, eräs', silloinkin, kun lorulle ei ole löydettävissä saksankielistä käännösvastinetta. Sama ilmiö esiintyy kokoelman liiviläisissä laskuloruissa *ikši linki* ja *ikš piški pu'nni mōšškōz*, joiden ei ole Looritsin kokoelmassa kommentoitu olevan lainaperäisiä. Vissel (mt.) kuvailee ilmiötä juuri laskuloruille tyypillisenä kielenpiirteenä, joskin samantyyppistä lukusanan artikkelinomaista käyttöä voi esiintyä muutenkin arkikielessä.

3.2.3 Alkusyntyiset sanat

Liiviläisissä laskuloruissa esiintyy jonkin verran Jääskeläisen (2016) kuvaamia ns. alkusyntyisiä sanoja eli kehollisesti motivoituneita interjektioita ja imitatiiveja. Monet näistä sanoista ovat helposti tunnistettavissa, esimerkiksi *ikši linki lekši kōnka* -lorun lopetussanoina toimivat *vifervik*, *viferfik* jäljittelevät kontekstista päätellen selvästikin linnunlaulua ja solahtavat sen vuoksi helposti ns. alkusyntyisten ainesten kategoriaan. Samoin *pif paf puf* ~ *pihvt puhvt pahvt* lienevät esikuvansa mukaisesti ennen kaikkea onomatopoeettisia tai deskriptiivisanoja.

Ottaen huomioon sen, etteivät laskulorujen käyttäjät aina tunteneet sanojen merkityksiä niiden alkuperäiskielellä, ovat monet ainekset kuitenkin voineet kantaa eräänlaista lainatessa syntynyttä äännesymboliikkaa. Tällaista ainesta lienevät esimerkiksi *Entōl tentōl* -lorun sibilantti- ja affrikaattarikas *jētsu tiššu, faṅgu fiššu* -jakso ja sen variantit. Tällaiset useat suhuäänteet peräkkäin ovat luoneet esimerkiksi suomalaiseseen *Entten tentten* -loruun sellaisia sanoja kuten *hissun kissun vaapulavissun*, johon liittyy mielikuva hyssyttelystä tai muusta hiljaisuuteen viittaavasta toiminnasta; alkuperäinen saksankielinen *gehn zu Tisch* 'käy pöytään' on tällöin menettänyt merkityksensä (Ikola 2002: 88).

3.2.4 Liivinkieliset tarinamuotoiset lorut

Aineistossa on neljä liivinkielistä laskulorutyyppeä, joiden edustajiin sisältyy jonkinlainen lyhyt juoni tai tapahtuman kuvaus. Jokainen näistä loruista alkaa keskeisten toimijoiden kuvailulla ja näiden lukumäärän ilmoittamisella, esimerkiksi *ikši linki* ('yksi lintu'), *ikš piški pu'nni mōšškōz* ('yksi pieni punainen mansikka'), *kakš vālda pubbō* ('kaksi valkoista papua'), *ikš piški vālda puba* ('yksi pieni valkoinen papu') ja *min iza* ('minun isäni'). Näistä ainoastaan viimeksi mainitussa ei esiinny minkäänlaista lukusanaa. Loruista kaksi on Looritsin arvion mukaan käännetty muista kielistä, mutta *Ikši linki lekši kōnka* ja *Ikš piški pu'nni mōšškōz* ovat vailla tällaista kommenttia.

Näiden laskulorujen lisäksi monessa muussa sekakielisessä lorussa esiintyy liivinkielisiä aineksia, jotka ovat identtisiä näiden tarinamuotoisten lorujen elementtien kanssa. Esimerkiksi lorussa *Min iza astab kōuvrōz kōuvō* viimeiset sanat, jotka merkitsevät käyrää koivua, ovat löytäneet tiensä myös yhden *Eine kleine veise bone* -variantin lopetussanoihin.

3.2.5 Laskulorun lopetus

Laskulorun lopettava sana on liiviläisaineistossa pääsääntöisesti, muutamaa poikkeusta lukuun ottamatta, yksitavuinen: *plērkst, krīps, ri'ks, stip, von, tšikt, tikst, knipst, strätst, tups, brēd', lōs, bonkš* ja niin edelleen. Semanttisesta merkityksestä tai sen poissaolosta riippumatta näillä tavuilla on toistuvasti sananalkuisia konsonanttiyhtymiä ja loppukonsonantteja, siis imitatiiville ominaisia piirteitä, jotka tekevät Jääskeläisen (2013: 1) mukaan niistä eräänlaisen kielellisen rajailmiön. Samaan ilmiöön on kiinnittänyt huomiota myös Vissel (1999), jonka virolaisessa aineistossa päätössana on yleisimmin yksi, onomatopoeettinen, harvoin asemanttinen sana, kuten *pots, plaks, pats* ja niin edelleen.

Toisinaan lopetussanakin on toisesta kielestä lainattu. Tällainen on esimerkiksi liiviläisaineiston *lōs*: sen taustalla on todennäköisesti saksan kielen sana *los* 'pois', joka esiintyy saksalaisissa laskuloruissa lopetussanana.

Laskulorun funktion kannalta sen viimeinen sana tai tavu on erityisen kriittinen, koska sen kohdalle osuva henkilö valikoituu. Tämän sekä laskulorun rytmisen rakenteen vuoksi lorun lopetus on usein painotettu. Affektinen mielikuva saattaa vahvistaa sen vaikutusta, mikä voi selittää imitatiivien tai niitä muistuttavien sanojen yleisyyttä lorujen lopussa.

3.3 Liiviläisten laskulorujen lainaperäinen aines

Kielikontaktien tarkastelussa on olennaista huomioida, millaisissa tilanteissa eri kieliä käytetään, kuinka pitkäaikaista vuorovaikutus on ollut ja millaisia asenteita kielyhteisöt ovat toisiaan kohtaan muodostaneet (Winford 2003: 2). Samantyyppinen näkökulma on mielestäni hyödyllinen myös laskulorujen analyysissä. Kuten muutkin kieleen siirtyvät lainapiirteet, laskulorut voivat paljastaa, minkä ryhmien kanssa yhteisö on ollut tekemisissä ja millä tasoilla kontaktit ovat toteutuneet.

Liivin historiallisia kontakteja olen käsitellyt tarkemmin luvussa 2.2. Tässä luvussa käsittelen eri kielten esiintymistä aineistossa.

3.3.1 Latvia

Aineisto osoittaa, että latvian kielen vaikutus liiviläisiin laskuloruihin on laaja-alainen. Selkeimmin se näkyy lukusanoissa (esim. *viena, otra, trei*) ja perussanastossa, jotka ovat usein suoria lainoja. Näiden käyttö laskuloruissa viittaa latviaan tiettyjen laskulorujen ensisijaisena mallikielenä. Jotkut lorut ovat myös käännöslainoja, joissa latvialainen rakenne on säilynyt, vaikka sanasto on mukautettu liiviin.

3.3.2 Viro

Kokoelmansa laskulorut *Ike kake līde lāde* ja *Tiega tuoga* Loorits ilmoittaa Saarenmaan virolaisilta omaksutuiksi (Loorits 1936: 15). Ensimmäisestä löytyy samankaltaisia variantteja virolaisesta kansanperinneaineistosta, ja sen aloittavat sanat ovat äänteellisesti lähellä viron (ja muidenkin itämerensuomalaisten kielten) lukusanoja '1, 2'. (Vissel 1999)

On mainittava myös, että monet liiviläiset ja virolaiset laskulorut ovat sisällöllisesti yhtäläisiä saksalaisten esikuviansa kanssa. Esimerkiksi sekä liivin- että vironkielisessä perinteessä esiintyvä loru, joka kertoo valkoisesta pavusta (vir. *Üks väike valge uba...*) on omaksuttu saksasta, Visselin (1999) mukaan todennäköisesti 1800-luvun loppupuoliskolla vironkielisten lasten keskuuteen. Joissakin varianteissa on imitoitu alkuperäiskieltä ja joissakin loru on puolestaan käännetty äidinkielelle.

3.3.3 Saksa

Saksan kielestä peräisin olevia aineksia on aineistoni laskuloruissa runsaasti. Suurin osa saksan kielen vaikutuksesta liiviin on latvian välittämää (Grünthal 2015: 107), ja pidän mahdollisena, että myös saksalaisperäisiä loruja opittiin latvian kielen puhujilta. Looritsin (1936: 15) mukaan liiviläiset ovat voineet omaksua lauluja ja loruja myös suoraan saksalaisilta, jotka liikkuivat alueella muun muassa ensimmäisen maailmansodan aikana.

Saksalaislähtöisten lorujen tapauksessa on kiinnitettävä huomiota myös kirjallistumiseen ja sen vaikutukseen paikalliseen kansanperinteeseen. Useat informantit ilmoittavat oppineensa saksankieliset lorut *Königsberger Fibel* -nimisestä alkeiskirjasta, joka juontaa juurensa

ensimmäisen maailmansodan aikaan; myös muita kokoelmaan tallennettuja lauluja opittiin tästä kirjasta (Loorits 1936: 16). Valitettavasti en kyennyt löytämään mainittua kirjaa tutkimukseeni, ja jouduin tutkimuksessani tukeutumaan muihin saksalaisia lastenloruja esitteleviin teoksiin.

3.3.4 Sekakielisuus

Eri kielistä omaksuttujen lainaperäisten aineiden yhdistely samassa laskulorussa on ollut liiviläisessä laskuloruperinteessä mahdollista. Parhaimmillaan samassa lorussa yhdistellään kolmea eri kieltä, kuten laskulorussa *Eine kleine veise böne*, jonka yhdessä variantissa esiintyy niin saksaa, latviaa kuin liiviäkin. Tämä ilmiö osoittaa, kuinka rakenteellisesti yhdenmukaisten tarinallisten lorujen sekä kuulonvaraisesti muista kielistä toistettujen lorujen rinnalla elää myös suullisen perinteen muuntelukykyyyn perustuva, monikielinen ja leikittelevä tapa rakentaa laskuloruja. Lapset ovat voineet yhdistää eri kielistä tuttuja elementtejä yhdeksi kokonaisuudeksi, joka on laskulorun funktiossa täysin käyttökelpoinen, kunhan rytmi säilyy.

4 Pohdintaa

Esipuheessaan Loorits (1936: 14) toteaa, että vaikka muun suullisen perinteen osalta latvialainen perinne on vallannut alaa liiviläiseltä, lasten perinteessä omaperäiset piirteet vaikuttavat säilyneen sitkeimmin. Liiviläisten laskulorujen tarkastelu osoittaa näennäisesti yksinkertaisen ilmiön monikerroksisuuden ja dynaamisuuden: omaperäiseksi tulkittavan aineksen rinnalla on runsaasti lainattua, käännettyä, jäljiteltyä ja muista aineksista uudelleen luovasti yhdisteltyä.

Yksi keskeisimmistä havainnoista liittyy loppusoinnun ja rytmin merkitykseen. Aloitussanojen lähes poikkeukseton riimillisuus viittaa laskulorujen ensisijaiseen funktioon: riimi helpottaa muistamista ja luo toistettavan, tunnistettavan rakenteen, joka toimii laskemisen välineenä. Riimin vuoksi syntyneet uudet, Jääskeläisen (2016) LLR-sanojen luokittelussa toiseen ryhmään (ts. muista oman kielen sanoista muodostetut) sijoitetut sanat osoittavatkin, että äänteellinen kiinnostavuus ja rytminen tasapaino voivat olla tässä perinteenlajissa leksikaalisia merkityksiä tärkeämpiä ominaisuuksia. Myös Virtanen (1978: 40) kertoo tutkimiansa lasten pitäneen lorujen rytmiä tärkeämpänä kuin niiden sanoja, joiden merkitystä nämä eivät juuri pohtineet. Sen verran kuin aineistoni liiviläisiä laskuloruja kirjallisesti tarkastellessa on mahdollista uumoilla, millaista rytmiikka niitä ääneen lausuttaessa on ollut, vaikuttaa Arleon (2013) kuvaama kaksijakoisuus ja symmetrisyys vastaavan niitä varsin hyvin.

Numeraalien säännöllinen esiintyminen loruissa kertoo laskulorujen yhteydestä laskemiseen itseensä. Bolton (1888: 45) on nimennyt sen paitsi laskulorun keskeiseksi tehtäväksi, myös mahdollisesti koko perinteenlajin synnyn lähtökohdaksi. Ns. alkusyntyisten ainesten tarkastelu tuo esiin toisen tärkeän ulottuvuuden laskulorujen vahvasta kehollisuudesta ja auditiivisuudesta. Onomatopoeettiset lopetussanat, kuten *plörkst*, *bonkš* tai *viferfik*, rakentavat mielikuvia hahmoista tai toiminnasta, mikä tuo tilanteeseen painokkuutta: iskevä ja selkeästi erottuva lopetus tukee lorun käytännöllistä tehtävää.

Tarinamuotoisissa loruissa laskeminen ja juonellinen rakenne yhdistyvät tavalla, joka muistuttaa enemmän kertovaa kansanperinnettä kuin vain laskemiseen tarkoitettua lorua. Pienet kertomukselliset jaksot sisältävät tyypillisesti jonkun hahmon, joka tekee jotakin tai lähtee johonkin paikkaan, liiviläisten lorujen tapauksessa useimmiten Englantiin tai Riikaan. Erityisesti erilaiset eläinten nimitykset ja liikkumista kuvaavat verbit esiintyvät toistuvasti

tällaisissa laskuluissa. Näissä loruissa esiintyvät liivinkieliset elementit toistuvat myös sekakielisissä loruissa.

Kirjallinen aines, kuten *Königsberger Fibel* -alkeiskirja, on selvästi vaikuttanut myös liiviläiseen laskuloruperinteeseen. Kirjallisesti opitut lorut ovat voineet levitä laajalle ja säilyä muuttumattomina, mikä näkyy varianttien vähäisenä vaihteluna. Suullisesti leviävän perinnetuotteen leimallisiin piirteisiin kuuluu muuntelu (Virtanen 1991: 26), ja alun perin kirjasta opittu loru on voinutkin ajan myötä synnyttää joukon uusia kehitelmiä.

Osaltaan aineistoni laskuluissa heijastuvat liiviläisten todelliset kontaktit alueen kieliryhmien kanssa: viro, latvia ja saksa ovat olleet liivin ohella alueella eri yhteyksissä käytettyjä kieliä. Näiden kielten edustus ei ole kuitenkaan tasapainoista, vaan saksalaisperäisyys – joko sellaisenaan toistettuna tai kääntämisen kautta – selvästi dominoi liiviläistä laskuloruperinnettä. Myös latvian, alueen enemmistökielen, vaikutus tulee tutkimuksessa hyvin esille. Sen sijaan tutkimusaineistoni valossa liiviläistä laskuloruperinnettä yhdistää virolaiseen enemmänkin molempien taipumus lainata saksasta kuin liiviläisten suora lainaaminen viron kielestä.

Sekakielisuus osoittaa, kuinka joustavasti ja luovasti eri kielten elementtejä on yhdistelty leikkillisessä kontekstissa. Ilmiö ei ole koskenut ainoastaan liiviläisiä: Bender (2019: 87) kuvaa myös baltiansaksalaisissa laskuluissa tavattavan saksan lisäksi muun muassa viron- ja latviankielisiä elementtejä.

5 Lopuksi

Jääskeläinen (2016: 118–119) kirjoittaa laulu-, leikki- ja rallatussanon välittävän informaatiota myös ei-kiellellisillä merkitystasoilla. Toisin sanoen ne ilmentävät kielessä piirteitä, joita ei perinteisesti mielletä kielellisiksi: rytmiä, sointivärejä, tunnelmia ja mielikuvia. Nämä vaikuttavat ohjaavan kielellisiä valintoja myös liiviläisissä laskurouissa, joissa sanotun semanttinen merkitys ei ole useinkaan ensisijainen.

Kokonaisuutena laskurout osoittavat, kuinka lasten leikki voi heijastaa yhteisön kielellistä todellisuutta, kontaktien historiaa ja suullisen perinteen muuntuvuutta. Ne tarjoavat ainutlaatuisen näkymän siihen, miten kieli elää tietyissä käyttöyhteyksissä ja miten pienet, usein merkityksettömiltä vaikuttavat tekstikatkelmat voivat kantaa mukanaan erilaisia kerrostumia.

Haluan lopuksi kiittää ohjaajaani Jussi Ylikoskea ja hänen lisäksi Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Kati Kalliota monista hyödyllisistä neuvoista tutkimusprosessin varrella. Tutkielmani puitteissa kaikkia kiinnostavia näkökulmia ei ollut mahdollista käsitellä niin perusteellisesti kuin olisin toivonut. Aihe tarjoaa kuitenkin paljon mahdollisuuksia jatkotutkimukseen, johon olisi kiinnostavaa palata myöhemmin syvällisemmin. Tulevaisuudessa tämänkaltaista lastenfolklorea kannattaisi hyödyntää esimerkiksi monikielisyyden tutkimuksessa, ilmentäähän se lasten suhdetta eri kieliin arjessaan. Ylipäänsä kielenkäyttö leikillisissä konteksteissa tarjoaa kiinnostavan tutkimusnäkökulman perinteisen kielentutkimuksen rinnalle.

Lähteet

Ainesläheteet:

ERA = Eesti Regilaulude Andmebaas. [Online-tietokanta.] Saatavissa:

<https://www.folklore.ee/regilaul/andmebaas/>

Loorits, Oskar 1936. *Volkslieder der Liven*. Õpetatud Eesti Seltsi Toimetused XXVIII, Tartu.

LFK = Garamantas-tietokanta 2014- [Online-tietokanta.] Saatavissa:

<https://garamantas.lv/en/site/index>

Simrock, Karl 1856. *Das deutsche Kinderbuch: altherkömmlische Reime, Lieder, Erzählungen, Uebungen, Räthsel und Scherze für Kinder*. Christian Winter, Frankfurt.

SKVR-tietokanta 2024-. [Online-tietokanta.] Saatavissa:

<https://aineistot.finlit.fi/exist/apps/skvr/index.html>

Muut läheteet:

Arleo, Andy 2006. Do children's rhymes reveal universal metrical patterns? – *Bulletin de la Société de Stylistique Anglaise* 22 (2001), s. 125–145.

——— 2013. Investigating the Universal Children's Rhythm (UCR) Hypothesis: data, issues, perspectives. – Jean-Luc Leroy (dir.), *Topicality of Musical Universals / Actualités des Universaux Musicaux*. Editions des Archives Contemporaines, s. 157–169.

Babajeva, M. 2023. Folklore text as an object of linguistic research. – *Revista Universidad y Sociedad* 15(1), s. 148–153.

Bender, Reet 2019. Baltisaksa lastemängudes ja liisulugemissalmidest Alfred Schönfeldti sõnaraamatuarhiivi näitel. – *Õpetatud Eesti Seltsi aastaraamat / Annales Litterarum Societatis Esthonicae* 2018, s. 71–111.

Blumberga, Renate 2014. Livonian language texts in the Estonian Literary Museum 175th or Oskar Loorits fund. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1), s. 229–242.

Ernštreits, Valts 2013. *Liivi kirjakeel*. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.

Grünthal, Riho 2015. Livonian at the crossroads of language contacts. – Santeri Junntila (toim.), *Contacts between the Baltic and Finnic languages*. Uralica Helsingiensia 7. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, s. 12–67.

——— 2023. Kuramaa liivi kontakt eesti keelega. – *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XXI–XXII*. Pühendusteos Karl Pajusalule 60. sünnipäevaks, s. 25–43.

Grønstad, Line 2022. *Ellingar*. [Blogikirjoitus.] Viitattu: 10.5.2026. Saatavissa: <https://samla.w.uib.no/2022/09/12/elling/>

Haavio, Martti 1937. Livische Volkslieder. – *Finnisch-ugrische Forschungen* XXIV (1–3), s. 21–24.

Harvilahti, Lauri (toim.) 1985. *Lehmuksen tytär, tammen poika: latvialaisia dainoja Krišjānis Baronsin kokoelmasta*. SKS, Helsinki.

Henrik Lättiläinen 1200-luku. *Henrikin Liivinmaan kronikka*. suom. Kahlos, Maijastina & Sarasti-Wilenius, Raija 2003. Suomalaisen Kirjallisuuden Seuran Toimituksia 934. SKS, Helsinki.

Ikola, Osmo 2002. Entten tentten teelikamentten. Erään lastenlorun arvoitus. – *Virittäjä* 106, s. 85–92.

Janicki, M. M., Kallio, K., Sarv, M. & Mäkelä, E. 2024. Runoregi: A User Interface for Exploring Text Similarity in Oral Poetry. – *Digital Humanities in the Nordic and Baltic Countries*, Reykjavik, 27.–31.5.2024. Saatavissa: <https://doi.org/10.5617/dhnpub.11523>

Jääskeläinen, Anni 2013. *Todisteena äänen kuva. Suomen kielen imitatiivikonstruktiot*. Väitöskirjatutkimus. Helsingin yliopisto, Helsinki.

——— 2016. Leikki-, laulu- ja rallatussanat – mitä, mistä, missä ja miksi? – *Puhe ja kieli*, s. 97–122.

Kallio, Petri 2007. Kantasuomen konsonanttihistoriaa. – *Samit, sanit, satnehamit*. Suomalais-Ugrilaisen Seuran Toimituksia 253. Suomalais-Ugrilainen Seura, Helsinki, s. 229–249.

Kasekamp, Andres 2010. *Baltian historia*. Vastapaino, Tampere.

- Laakso, Johanna 2022. Livonian. – *The Oxford Guide to the Uralic Languages*. Toim. Marianne Bakró-Nagy, Johanna Laakso & Elena Skribnik. Oxford University Press, Oxford. Saatavissa: <https://doi.org/10.1093/oso/9780198767664.003.0022>
- Laiho, Lauri 1937. Oskar Loorits: *Volkslieder der Liven*. – *Virittäjä* 41, s. 107. Saatavissa: <https://doi.org/10.23982/vir.30313>
- Livonian.tech = Liivin kielen verkkosanakirja. Saatavissa: <https://livonian.tech/en/>
- Luodonpää-Manni, Milla & Ojutkangas, Krista 2020. Laadullinen aineistopohjainen tutkimus. – *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*. Toim. Hamunen, M. ym. SKS, Helsinki. s. 412–441. Saatavissa: <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- O’Rourke, Patrik 2025. *Lounaisitämerensuomi: lounaisten itämerensuomalaisten kielten murteellinen kehitys*. Väitöskirja. Tartu Ülikooli Kirjastus, Tartu.
- Rantanen, Timo – Tolvanen, Harri – Roose, Meeli – Ylikoski, Jussi – Vesakoski, Outi 2022. Best practices for spatial language data harmonization, sharing and map creation – A case study of Uralic. – *PLOS ONE* 17(6): e0269648. <https://doi.org/10.1371/journal.pone.0269648>. Kartta saatavissa: <https://sites.utu.fi/urhia/language-maps/#finnic>
- Rantanen, Timo – Vesakoski, Outi – Ylikoski, Jussi – Tolvanen, Harri 2021. *Geographical database of the Uralic languages (v1.0)*. [Datasetti.] Zenodo. Saatavissa: <https://doi.org/10.5281/zenodo.4784188>
- Rubin, D.C., Ciobanu, V. & Langston, W. 1997. Children’s memory for counting-out rhymes: A cross-language comparison. *Psychonomic Bulletin & Review* 4, s. 421–424. Saatavissa: <https://doi.org/10.3758/BF03210804>
- Seppänen, Minna & Skaffari, Janne 2020. Näkökulmia filologiseen tutkimukseen. – *Kielentutkimuksen menetelmiä I–IV*. Toim. Hamunen, M. ym. SKS, Helsinki. s. 776–799. <https://doi.org/10.21435/skst.1457>
- Sipilä, Mirjami 2023. *Saadu-saadu, selennoi saadu: refrengisanat vatjalaisissa ja inkeroisissa kansanlauluissa*. Kandidaatintutkielma. Turun yliopisto.
- Verschik, Anna 2022. Yiddish varieties in the Livonian contact area. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 13(1), s. 185–205.

Viitso, Tiit-Rein 2011. Liivi keele põhijooned. – *Liivlased: ajalugu, keel ja kultuur*. Toim. Renāte Blumberga, Tapio Mäkeläinen & Karl Pajusalu. Eesti Keele Sihtasutus, Tallinn, s. 203–217.

Virtanen, Leea 1978. *Children's lore*. SKS, Helsinki.

——— 1991. *Suomalainen kansanperinne*. SKS, Helsinki.

Vissel, Anu 1999. Vanamees ja valge tuvi. – *Kuuldust-nähtust. Tänapäeva folkloorist IV*. Toim. Eda Kalmre. Eesti Kirjandusmuuseum, Tartu, s. 167–200.

Winford, Donald 2003. *An Introduction to Contact Linguistics*. Blackwell, Oxford.

Winkler, Eberhard 2014. Loanword Strata in Livonian. – *Eesti ja soome-ugri keeleteaduse ajakiri / Journal of Estonian and Finno-Ugric Linguistics* 5(1), s. 215–227.

——— 2023. Veel kord katketoonist läänemeresoome keeltes. – *Tartu Ülikooli Lõuna-Eesti keele- ja kultuuriuuringute keskuse aastaraamat XXI–XXII*. Pühendusteos Karl Pajusalule 60. sünnipäevaks, s. 85–90.